

NYILATKOZAT

Alulírott Gorondi Ádám István büntetőjogi felelősségem tudatában nyilatkozom, hogy a szakdolgozatomban foglalt tények és adatok a valóságnak megfelelnek, és az abban leírtak a saját, önálló munkám eredményei.

A szakdolgozatban felhasznált adatokat a szerzői jogvédelem figyelembevételével alkalmaztam.

Ezen szakdolgozat semmilyen része nem került felhasználásra korábban oktatási intézmény más képzésén diplomaszerezés során.

Tudomásul veszem, hogy a szakdolgozatomat az intézmény plágiumellenőrzésnek veti alá.

Budapest, 2023. április, 26.

Gorondi Ádám István,
egyetemi hallgató, JUC9J9

Budapesti Gazdasági Egyetem
Külkereskedelmi Kar
Nemzetközi Tanulmányok Szak
Nappali munkarend

Ausztria és Csehszlovákia gazdaság-fejlődésének
összehasonlító elemzése a két világháború között
(1918-1938)

Témavezető:

Dr. habil Domonkos Endre Ferenc

Készítette:

Gorondi Ádám István

Budapest, 2023.

TARTALOM

TÁBLÁZATOK JEGYZÉKE	3
TÉRKÉPEK JEGYZÉKE	4
BEVEZETÉS	5
1. AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚ UTÁNI HELYZET KÖZÉP- ÉS KELET- EURÓPÁBAN, A MEGVÁLTOZOTT TERÜLETI VISZONYOK ÉS A TÁRSADALMI-GAZDASÁGI HELYZET ISMERTETÉSE	7
2. CSEHSZLOVÁKIA HÁBORÚ UTÁNI GAZDASÁGI HELYZETE ÉS KONSZOLIDÁCIÓS IDŐSZAKÁNAK FŐBB JELLEMZŐI	12
2.1. Közép-Kelet-Európa gazdasági rendeződésének feltételei: az osztrák pénzügyi stabilizáció előzményei és a genfi jegyzőkönyv	16
3. AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚ UTÁN MEGVÁLTOZOTT KERESKEDELMI KAPCSOLATOK HATÁSA AUSZTRIA ÉS CSEHSZLOVÁKIA NEMZETGAZDASÁGÁRA..	20
3.1 Csehszlovákia és Ausztria külkereskedelmének alakulása a gazdasági stabilizációtól a világgazdasági válság utáni évekig.....	22
4. AUSZTRIA ÉS CSEHSZLOVÁKIA GAZDASÁGSZERKEZETÉNEK FŐBB JELLEMZŐI	27
4.1. A gazdaság szerkezeti modernizációja és az autark gazdaságpolitika hatásai: a csehszlovák ipar értékelése	32
4.2. Ausztria iparának gazdasági értékelése a válság előtti időszakban.....	36
5. A KIBONTAKOZÓ GAZDASÁGI VILÁGVÁLSÁG ÉS HATÁSAI CSEHSZLOVÁKIÁBAN ÉS AUSZTRIÁBAN.....	42
5.1. A pénzügyi és hitelrendszer összeomlásának hatásai a gazdasági válság következtében .	47
6. A VÁLSÁG UTÓHATÁSAI.....	49
7. KONKLÚZIÓ	52
IRODALOMJEGYZÉK	56

TÁBLÁZATOK JEGYZÉKE

I.	Közép-Kelet-Európa országai a világháború előtt és után	9. oldal
II.	A csehszlovák korona árfolyama New Yorkban és Zürichben 100 csehszlovák koronát US dollárhoz és svájci frankhoz viszonyítva	14. oldal
III.	Külföldi eladósodás Közép-Kelet-Európában 1930	16. oldal
IV.	Csehszlovákia külkereskedelmének területi megoszlása 1924 és 1937 között (százalékban)	24. oldal
V.	Ausztria Külkereskedelme 1920-1937 között	25. oldal
VI.	Az osztrák külkereskedelem területi megoszlása 1924-1937 között (százalékban)	26. oldal
VII.	Egy traktorra jutó szántóterület hektárban 1939. január 1-jén	29. oldal
VIII.	Átlagos hozamok (g/hektár) 1920-1924 és 1935-1938 között	30-31. oldal
IX.	A bruttó nemzeti jövedelem (GNP) megoszlása gazdasági ágazatonként 1920 és 1938 között (százalékban)	34. oldal
X.	Csehszlovákia ipari termelése iparáganként 1924 és 1937 között (százalékban)	35. oldal
XI.	Ausztria nemzeti terméke	39. oldal
XII.	Az ipari termelés indexe iparáganként 1913-1946 (1913=100 százalék)	40. oldal
XIII.	Közép- és Kelet- Európa országainak pénzügyi helyzete 1931-ben	43. oldal
XIV.	A Búza árindexe	46. oldal
XV.	Ipari termelés indexe Ausztriában	49. oldal

TÉRKÉPEK JEGYZÉKE

a) Megváltozott területi viszonyok és új országok Közép- és Kelet- Európában

Forrás: Az MTA BTK Történettudományi Intézet első világháborús honlapja, Területi problémák Kelet Közép Európában 1920 után, A térkép Nagy Béla munkája, Letöltve: 2023.03.30. [Az MTA BTK Történettudományi Intézet első világháborús honlapja - Területi problémák Kelet-Közép-Európában 1920 után](#)

9. oldal

b) Csehszlovákia területi kialakulása 1918

Forrás: Az MTA BTK Történettudományi Intézet első világháborús honlapja, Csehszlovákia területi kialakulása és tartományi szerkezete, A térkép Nagy Béla munkája, Letöltve: 2023.03.30. [Az MTA BTK Történettudományi Intézet első világháborús honlapja - Csehszlovákia területi kialakulása és tartományi szerkezete](#)

13. oldal

c) Az Osztrák Magyar Monarchia felosztása

Forrás: Az MTA BTK Történettudományi Intézet első világháborús honlapja, Az Osztrák Magyar Monarchia felosztása, A térkép Nagy Béla munkája, Letöltve: 2023.03.30. [Az MTA BTK Történettudományi Intézet első világháborús honlapja - Az Osztrák-Magyar Monarchia felosztása](#)

17. oldal

BEVEZETÉS

Dolgozatomban az 1918 és 1938 közötti történelmi időszakot vizsgálva, Közép-Európa országainak gazdasági értelemben vett fejlődésének folyamatát kutattam. Célom, hogy Közép és Kelet-Európa térségének gazdasági fejlődését, valamint az arra ható külső és belső kihívásokat két választott ország összehasonlító elemzésével mutassam be. A téma összetettsége miatt, és a dolgozat terjedelmi korlátait figyelembe véve, a térség többi országának gazdaság fejlődésének elemzésével nem kívánok foglalkozni. A dolgozatban a választott országok háború utáni gazdasági helyzetével, annak stabilizációjával, majd az 1929-es gazdasági világválság hatásaival és a válságkezelés eredményeivel foglalkozom. Az összehasonlításon keresztül választ keresek arra, hogy a békeszerződések a történelem vizsgált időszakában milyen hatással bírtak a választott országok gazdasági fejlődésére és gazdaságaik stabilizálására.

Az összehasonlítás tárgyát két Duna-völgyi állam, az Osztrák-Magyar Monarchia utódállamaként létrejött és iparban fejlett területeket is örökölt Csehszlovákia, és a dualista államból különvált, relatív területi veszteséget – a németajkú lakossághoz viszonyítva – nem szenvedett, Ausztria képezi. Kutatásomat a kompiláció módszerével végeztem és a szekunder kutatásom tárgyát a szakirodalmi források anyagának feldolgozására alapoztam. A Kelet- és Közép- Európai régió legátfogóbb gazdasági fejlődésének áttekintését adják Berend T. Iván és Ránki György magyar és angol nyelveken megjelent művei,¹ valamint Domonkos Endre: Közép- és Kelet- Európa gazdaság története a két világháború között, a félperiféria és a világgazdasági folyamatoktól való elzárkózás (Budapest, Aposztróf kiadó, 2016) című monográfiája adott kiindulási támpontot a térség komplexitásának megközelítéséhez. A szerzők részletesen mutatják be Közép- és Kelet- Európa térségében az első világháború okozta következményeket, vizsgálva a gazdasági és pénzügyi stabilitás folyamatait, valamint foglalkoznak a gazdasági növekedés történelmi időszakával és annak belső ellentmondásaival is. Kutatásom során fontos forrásként szolgált még Ormos Mária és Majoros István munkája, Európa a nemzetközi küzdőtéren, Felemelkedés és hanyatlás, 1814-1945 (Budapest, Osiris Kiadó, 2003), Rab Virág: Diagnózisok és terápiák. Javaslatok az európai gazdaság újjáélesztésére az első világháború után című tanulmánya (Budapest, Gondolat kiadó, 2010), és Németh István és Fiziker Róbert: Ausztria a 20. században, Az életképtelen államtól a boldogok

¹ lásd: Berend. T. Iván - Ránki György (1976): Közép-Kelet-Európa Gazdasági fejlődése a 19-20. században. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, és Ivan T. Berend – György Ránki: East (1977): Central Europe in the 19th and 20th centuries. Budapest, Akadémia Kiadó

szigetéig című könyve (Budapest, L'Harmattan kiadó, 2011), valamint Palotás Emil: Kelet-Európa a 20. század első felében (Budapest, Osiris Kiadó, 2003) monográfiája. A választott szakirodalmak előtérbe helyezték a térségben tapasztalt történelmi események vizsgálatát és azok az iparra, mezőgazdaságra, és a nemzetközi kereskedelemre, valamint az államháztartásokra gyakorolt hatásának elemzését.

A dolgozat keretét négy fő fejezet adja:

- Közép-Kelet-Európa az első világháború utáni gazdasági helyzetének bemutatása, kitérve Csehszlovákia és Ausztria megalakulásának körülményeire, az országok területi és gazdasági helyzetére.
- A választott országok gazdasági stabilizációjának folyamata és eredményei, valamint a régió kereskedelmi kapcsolataiban lezajlott változások.
- A kibontakozó gazdasági konjunktúra ipari termelésre gyakorolt hatása Ausztriára és Csehszlovákiára nézve, különös tekintettel a technikai-technológiai fejlődésre.
- A világgazdasági válság kibontakozásának jelei és annak a termelésre gyakorolt hatásának elemzése, valamint az állami szerepvállalás vizsgálata a válságkezelésben és azt követő időszakban.

Dolgozatom céljának tekintem Ausztria és Csehszlovákia gazdasági hasonlóságainak és különbségeinek összefoglaló jellegű elemzését is, ugyanakkor a választott országok gazdasági fejlődésének politikai hátterével és a többi közép- és kelet-európai ország gazdasági fejlődésével és előzményeivel, a terjedelmi korlátokra való tekintettel, nem kívánok foglalkozni. Az összehasonlító elemzés időszaka az első világháború végétől, az Osztrák-Magyar Monarchia felbomlásától és az önálló Ausztria és Csehszlovákia létrejöttétől Ausztria 1938. március 12-i annektálásáig és Csehszlovákia 1939. március 15-i feldarabolásáig tart.

1. AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚ UTÁNI HELYZET KÖZÉP- ÉS KELET-EURÓPÁBAN, A MEGVÁLTOZOTT TERÜLETI VISZONYOK ÉS A TÁRSADALMI-GAZDASÁGI HELYZET ISMERTETÉSE

1917-1918-ban Európa országai, függetlenül attól, hogy melyik oldalon álltak, mind ugyanabban a gazdaságilag meggyengült helyzetben voltak a Nagy háború utolsó szakaszában. A térségben kialakult nyersanyag-, és fűtőanyaghiány a gazdaság ellátását csak tovább nehezítette. A lakosság szintén kimerült, általános volt a háborúból való kiábrándultság és a társadalmi nyomor. Folyamatos áruellátási gondok voltak jelen, melyet a jegyrendszer sem oldott meg.²

A háború utáni helyzet Kelet- és Közép-Európa újonnan alakult országaiban is kaotikus volt. Az országok gazdasági ágazataiban és tulajdonviszony rendszerében átalakulások sorozata volt előkészülőben. Ilyen volt például a tömegesen jelentkező földterülettel nem rendelkező parasztság, ennek következtében a később lezajló földreform intézkedések, vagy a nosztrifikáció kiszélesedését megelőző korábbi osztrák és német tulajdonú cégek iparban lezajló államosítása.³

A térség országait felkészületlenül érték a háború utáni gazdasági hatások, ugyanis a Nagy háború idején a modern hadviselés gazdaságra gyakorolt hatása még ismeretlen volt. A hadigazdaság egészében merítette ki a harcban álló felek kapacitásait, és ennek olyan következményei voltak a gazdaság működésére nézve, amit a kor közgazdaság tudománya akkor még nem ismert fel. Az ebből fakadó tehetetlensége azt jelentette, hogy a háborút követő béketárgyalásokon a közgazdászok véleménye a vesztes feleket gazdaságilag lehetetlen helyzetbe hozó politikai akarattal szemben nem tudott érvényesülni. Ennek következtében a politikai érvek mentén meghúzott új államhatárok Közép- és Kelet-Európa térségében folyamatos feszültségeket idéztek elő. Az ilyen nemzetiségi feszültségekre jó példa Csehszlovákia helyzete. Az államhatárok kialakításakor az ország területére jelentős számú magyar került, ugyanakkor a volt Monarchia gazdasági irányításában szerepet játszó németajkúak is jelen voltak, a két nemzetiség a csehszlovák népességhez viszonyítva kisebbségben volt. Az újonnan alakult Csehszlovák Köztársaságban a cseh és szlovák

² Berend, T. Iván - Ránki György (1976): Közép-Kelet-Európa Gazdasági fejlődése a 19-20. században. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, p. 255-259.

³ Berend, T. Iván - Ránki György (1976): Közép-Kelet-Európa Gazdasági fejlődése a 19-20. században. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, p. 272-273.

nemzetiségek érdekellentéte a jóval fejlettebb cseh területek és a szegényebb szlovákok lakta térség különbözőségeiből fakadt.⁴

Történelmi tény, hogy a háború lezárásával a nagy birodalmak helyébe független államok léptek, népességszám és területi változások mentek végbe a háborút lezáró békeszerződések következtében. A békeszerződések a vesztes államok jóvátételi kötelezettségét is kimondták, ugyanakkor a franciák olyan magas összegeket határoztak meg a gazdaságilag kimerült országok terhére, hogy ezen összegek visszafizetésében már az amerikai és angol szakértők is kételkedtek. Ugyanakkor a szakértők azt sem értették, hogy miért mentesülnek a jóvátétel alól az Osztrák-Magyar Monarchia területétől nemrég elszakadt nemzetiségek, amelyek ugyanúgy vettek részt a harcokban, mint az osztrákok vagy a magyarok.⁵

A párizsi békeszerződés következményeként Ausztria-Magyarország területén 5 önálló államot létesítettek. A békeszerződés a birodalom egészéből iparban fejlett területeket csatolt át Csehszlovákiához.⁶ A régió utódállamai gazdasági erejének változatosságából és külkereskedelemre utaltságából arra lehet következtetni, hogy nem követte folytatólagosan a volt Monarchia belső piacának működését.

A Monarchia megszűnését követően az abból kiváló utódállamok a kereskedelem tekintetében egy teljesen új helyzettel álltak szemben. Ez természetesen Csehszlovákiát és Ausztriát is érintette abból a szempontból, hogy agrártermelésük – a Monarchia keretein kívül – már nem volt alkalmas az önellátásra és ezért importigényes gazdasággá váltak. Összességében nézve Közép- és Kelet-Európa térsége egy erősen külkereskedelemre utalt régióvá formálódott.⁷

⁴ Domonkos Endre (2016): Közép- és Kelet-Európa gazdaság története a két világháború között, a félperiféria és a világgazdasági folyamatoktól való elzárkózás. Budapest, Aposztróf Kiadó, p. 21-24.

⁵ Ormos Mária – Majoros István (2003): Európa a nemzetközi küzdötteren, Felemelkedés és hanyatlás 1814-1945. Budapest, Osiris Kiadó, p. 255.

⁶ Szávai Ferenc (2004): Az Osztrák-Magyar Monarchia felbomlásának következményei, Az államutódlás vitás kérdései. Pécs, Pro Pannonia kiadói Alapítvány, p. 57.

⁷ Berend, T. Iván - Ránki György (1976): Közép-Kelet-Európa Gazdasági fejlődése a 19-20. században. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, p. 255-259.

I. Közép-Kelet-Európa országai a világháború előtt és után

Ország	Terület (km ²)		Lakosságszám (ezer főben)	
	1914	1921	1914	1921
Osztrák-Magyar Monarchia	674 463*		51 390*	
Ausztria		85 533		6 536
Magyarország		92 607		7 800
Csehszlovákia		140 394		13 613
Bulgária	111 800	103 146	4 753	4 910
Románia	137 903	304 244	7 516	17 594
Jugoszlávia	87 300	248 987	4 548	12017
Lengyelország		388 279		27 184

* Bosznia-Hercegovinával

Forrás: Berend T. Iván-Ránki György (1976): Közép-Kelet-Európa gazdasági fejlődése a 19.-20. században. Budapest, Közgazdasági és Jogi könyvkiadó, p. 258.

a) Megváltozott területi viszonyok és új országok Közép- és Kelet- Európában

Forrás: Az MTA BTK Történettudományi Intézet első világháborús honlapja, Területi problémák Kelet Közép Európában 1920 után, A térkép Nagy Béla munkája, [Az MTA BTK Történettudományi Intézet első világháborús honlapja - Területi problémák Kelet-Közép-Európában 1920 után](#) Letöltve: 2023.03.30.

A háborús kimerülés együttes velejárója volt az infláció, amely jelenség már a háború alatt is jelentkezett.⁸ Ekkor még mesterségesen, fedezetlen pénz nyomtatásával tartották fent a hadigazdaságokban az államháztartásban kialakult költségvetési hiányt, de a háború végével és a hadigazdaság megszűnésével a résztvevő országok mindegyikében a pénz gyorsuló értékvesztése következett be. 1919-1923 között általános jelenség volt, hogy a magas infláció miatt a lakossági és állami megtakarítások értéküket tekintve elenyészővé váltak, a likvid források helyét pedig a spekulatív befektetések váltották fel.⁹ Megjegyzendő, hogy az infláció nem csak negatívan hatott az érintett országok gazdaságára, hanem paradox módon elősegítette a gazdaság helyreállításának folyamatát, abban az értelemben, hogy a korábbi külföldi adósságok nagyrészt megsemmisültek a nemzeti valuták árfolyamgyengülésének következtében, amely így jelentősen tehermentesítette a kimerült gazdasági helyzetben lévő adós országok államháztartását.¹⁰

A pénz folyamatos elértéktelenedésének következtében a beruházási kedv is megnövekedett, így a bankok által nyújtott hitelek, valorizálatlan hitelnek számítottak. Ez azt jelentette, hogy a romló papírpénzben nyújtott hitelek valóságos értékét nem határozták meg, hanem esedékességekor az időközben töredékére zsugorodott értékű papírpénzt névértéken fizették vissza. 1921-1924 között a gazdaság finanszírozásában ezek a valorizálatlan kölcsönök játszották a legnagyobb szerepet.¹¹ Ez a jelenség egy rövid ideig tartó gazdasági konjunktúra része volt. A növekvő infláció kedvezőtlenül érintette a dolgozó népet, ami abban nyilvánult meg, hogy az infláció miatt a munkabéruk vásárlóereje folyamatosan csökkent.¹² Az infláció hatásaival kapcsolatosan a kor közgazdászai, mint John Maynard Keynes vagy Berry Eichengreen is másképpen vélekedtek. Keynes az európai valuták stabilizációjának fontosságát hangsúlyozta és rámutatott a valuták szélsőséges árfolyammozgásainak a kereskedelemre és beruházásokra gyakorolt veszélyeire. Álláspontjával képviselte azt a közgazdasági megközelítést, miszerint a háború utáni valutaleértékelődésnek káros következményei voltak a nemzetgazdaságokra nézve. Ezzel szemben állt, Barry Eichengreen elmélete, aki 13 ország

⁸ Rab Virág (2010): diagnózisok és terápiaiák. Javaslatok az európai gazdaság újjáélesztésére az első világháború után. Budapest, Gondolat Kiadó, p. 47.

⁹ Domonkos Endre (2016): Közép- és Kelet- Európa gazdaság története a két világháború között, a félperiféria és a világgazdasági folyamatoktól való elzárkózás. Budapest, Aposztróf Kiadó, p. 40.

¹⁰ Berend. T Iván - Ránki György (1976): Közép-Kelet-Európa Gazdasági fejlődése a 19-20. században. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, p. 289-290.

¹¹ Bodzási Balázs: A gazdasági fejlődés, illetve a gazdasági válságok hatása a dologi hitelbiztosítékok hazai szabályozására. http://real.mtak.hu/41836/1/Gazdasagi_fejlodes_es_dologi_hitelbiztositekok_u.pdf Letöltve: 2023. 04.02.

¹² Domonkos Endre (2016): Közép- és Kelet- Európa gazdaság története a két világháború között, a félperiféria és a világgazdasági folyamatoktól való elzárkózás. Budapest, Aposztróf Kiadó, p. 40.

összehasonlító elemzésében az infláció és a leértékelt valutaárfolyamok közötti pozitív kapcsolatra alapozva azt állította, hogy kedvező inflációs környezetben az árszínvonal változásainak nagy szerepe volt az iparilag fejlett országok háború utáni gazdaságának helyreállításában.¹³

Ausztriában az infláció gazdaságélénkítő hatásai a gyárak, kisüzemek és a foglalkoztatottság számának alakulásában figyelhető meg. 1919 és 1922 között az ország gyárainak száma 6285-ről három év leforgása alatt 7414-re emelkedett, kisüzemeinek száma ugyanebben az időszakban pedig 56189-ről 61687-re emelkedett, valamint az inflációs konjunktúra következtében a vegyes vállalatok száma is megháromszorozódott. A jelzett időszakban foglalkoztatottság tekintetében, három év leforgása alatt 567891-ről 780 888-ra növekedett meg a foglalkoztatott munkások száma. A gazdasági konjunktúrát jól mutatja, hogy két egymást követő évben is, 1921-ben 10,7 százalékos, 1922-ben pedig 9 százalékos gazdasági növekedés jelentkezett az osztrák bruttó hazai össztermék alakulásában.¹⁴

Mindazonáltal, hogy ez egy rövid konjunkturális időszaknak számított, azt is hangsúlyozni kell, hogy az infláció által ösztönzött gazdasági növekedés nem oldotta meg az Osztrák Köztársaság gazdaság-szerkezeti problémáit, amelyek megnyilvánultak az alapvető nyersanyagfordozók, mint például a szén, valamint a mezőgazdasági termékek, továbbá az ország határain kívüli értékesítési piacok és az állam működéséhez szükséges pénzügyi feltételek hiányában.¹⁵

A tőkefelhalmozás alacsony szintjének növeléséhez először külső tőkeforrásokra volt szükség, amelyet a térség országai, köztük Ausztria és Csehszlovákia is külföldi hitelekkel biztosítottak.¹⁶ A térség országai közül Csehszlovákia kivételt jelentett abból a szempontból, hogy a pénzromlást és annak következményeit már saját erőforrásaira támaszkodva rendezte.

¹³ Domonkos Endre: (2016): Közép- és Kelet- Európa gazdaság története a két világháború között, a félperiféria és a világgazdasági folyamatoktól való elzárkózás. Budapest, Aposztróf Kiadó, p. 36.

¹⁴ Bachinger, Karl (1987): Österreich vom 1918 bis zur Gegenwart. In: Wolfram, F., Jan A. V. H., Hermann K., Ilija M., Friedrich V.: Handbuch der Europäischen Wirtschafts- und Sozialgeschichte. Band 6, Stuttgart, Klett-Cotta, p. 535.

¹⁵ Domonkos Endre (2016): Közép- és Kelet- Európa gazdaság története a két világháború között, a félperiféria és a világgazdasági folyamatoktól való elzárkózás. Budapest, Aposztróf Kiadó, p. 43.

¹⁶ lásd: Az államszervezés következményei, az örökölt adottságok és a gazdaság kedvezőtlen állapota miatt az új, vagy átalakult országok államháztartása gyors pénzügyi segítségre szorult. A háború utáni éhínség elhárítására már a legelső időkben nagyobb kölcsönöket kellett igénybe venni. 1918-1923 között öt kelet-európai ország vett fel 330 millió dollár értékű hitelt. Csehszlovákia 81 milliót kapott, amely nagyrészt élelmiszer-vásárlásra fordított. In: Palotás Emil (2003): Kelet-Európa története a 20. század első felében. Budapest, Osiris Kiadó, p. 241.

2. CSEHSZLOVÁKIA HÁBORÚ UTÁNI GAZDASÁGI HELYZETE ÉS KONSZOLIDÁCIÓS IDŐSZAKÁNAK FŐBB JELLEMZŐI

Csehszlovákia, amely 1918. október 31-ig nem létezett, és a győztes országok táborához tartozott, az antanthatalmak révén kedvező viszonyok között került Közép-és Kelet-Európa országai közé. A cseh emigráció Franciaországban székelte és a háború ideje alatt az emigráns szervezetek az általuk képviselt népek legelismerettebb szervezeteinek számítottak. Párizsban, a francia közvélemény kedvelte a cseh nemzetiséget, a háború ideje alatt, amikor a cseh és szlovák hadifoglyok Németország elleni bevetéséről folytak tárgyalások az emigráció szervezete és a szövetséges hatalmak között, már akkor központi szerepet szántak a háború utáni önálló Csehszlovákia számára.¹⁷ A háború után Csehszlovákiát nem terhelte jóvátételi kötelezettség, területén belül nem keletkeztek háborús károk, és gazdasága olyan fejlett területeket örökölt az Osztrák-Magyar Monarchiától, hogy gazdaságának beindításához nem szorult népszövetségi kölcsönre sem.¹⁸ Adósságtartozásai egyedül a Habsburg Monarchia felé álltak fent még a háború előtti időszakból.¹⁹

Az első Csehszlovák Köztársaság ipari termelése még csak a fele volt a háború előtti szintnek 1918-ban, később az infláció gazdaságösztönző hatásai következtében két év leforgása alatt 1920-ra a termelés már a háború előtti szint 70 százalékát érte el.²⁰ Kárpátalján és Felvidéken fejlett ipari kapacitásokat örökölt az Osztrák-Magyar Monarchiától, mint a Monarchia iparának legfejlettebb és ipari nyersanyagban leggazdagabb feldolgozó üzemait és bányaterületeit. Csehszlovákia háború utáni területi alakulása az alábbi térképen látható.

¹⁷ Kecskés D. Gusztáv: Az MTA BTK Történettudományi Intézet első világháborús honlapja. Franciaország Kelet-Közép-Európa politikája az első világháború idején 7. A paradigmaváltás negyedik szakasza, 1918. október–november, áttekintő összefoglalás, https://1914-1918.btk.mta.hu/elemzesek/171-franciaorszag-kelet-kozep-europa-politikaja-az-első-vilaghaboru-idejen-7-a-paradigmavaltas-negyedik-szakasza-1918-oktober-november-attekinto-osszefoglalas#_ftn2 Letöltve: 2023.03.30.

¹⁸ Domonkos Endre (2016): Közép- és Kelet- Európa gazdaság története a két világháború között, a félperiféria és a világgazdasági folyamatoktól való elzárkózás. Budapest, Aposztróf Kiadó, p. 43.

¹⁹ Domonkos Endre (2016): Közép- és Kelet- Európa gazdaság története a két világháború között, a félperiféria és a világgazdasági folyamatoktól való elzárkózás. Budapest, Aposztróf Kiadó, p. 43.

²⁰ Berend. T. Iván - Ránki György (1976): Közép-Kelet-Európa Gazdasági fejlődése a 19-20. században. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, p. 262.

b) Csehszlovákia területi kialakulása 1918

Forrás: Az MTA BTK Történettudományi Intézet első világháborús honlapja, Csehszlovákia területi kialakulása és tartományi szerkezete, A térkép Nagy Béla munkája, [Az MTA BTK Történettudományi Intézet első világháborús honlapja - Csehszlovákia területi kialakulása és tartományi szerkezete](#) Letöltve: 2023.03.30.

A Csehszlovákiához került terület nyugati része a volt Dualista Monarchia ipari kapacitásának 70 százalékát tette ki. A vegyipar 75 százaléka, a fémipar 60 százaléka, a textil és építőipar 75-80 százaléka, valamint a cukor és üvegipar 90 százalékot is meghaladó része koncentrálódott Csehszlovákia területén. A bányászat tekintetében a barnaköszén bányászat 63 százalékát és a feketeköszén bányászat 75 százalékát örökölte. Mindezen adottságokat az első Csehszlovák Köztársaság előnyösen ki tudta használni az ország háború utáni helyzetének rendezésére, mindezt a közép- és kelet- európai régióban egyedülállóan.²¹

Csehszlovákia nemzetgazdasága több szempontból is kivételt jelentett a háború utáni közép- és kelet- európai országok gazdaságától. Csehszlovákia belső erőforrásokra támaszkodva kezdte meg saját fizetőeszközének megteremtését, amelyet már 1919 februárjában előkészített. Kezdték az összes banki és takarékpénztári számlák zárolásával és ezzel egyidejűleg a pénzforgalom 25 százalékos csökkentésével, és az 1 százalékos kényszerkölcsonök átváltásával. A folyamat még márciusban kezdődött, amikor a Csehszlovák Nemzeti Bank elődintézménye, a Pénzügyminisztériumi Bankhatóság átvette az Osztrák-Magyar Banktól a bankjegykibocsátás jogát. A folyamatot az osztrák korona lebélyegzése követte, majd annak április 10-én csehszlovák koronára való cseréje zárt le.²²

²¹ Berend. T. Iván - Ránki György (1976): Közép-Kelet-Európa Gazdasági fejlődése a 19-20. században. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, p. 268.

²² Domonkos Endre (2016): Közép- és Kelet- Európa gazdaság története a két világháború között, a félperiféria és a világgazdasági folyamatoktól való elzárkózás. Budapest, Aposztróf Kiadó, p. 34.

Az erős gazdasági háttér következtében 1920-ra sikerült a csehszlovák költségvetési hiányt felszámolni és a nemzeti valuta bevezetésével az inflációt kontroll alatt tartani. A fizetőeszköz tekintetében mégsem alakult még ki teljeskörű stabilizáció. Pénzpiaci adatok alapján az látszik, hogy a korona frankhoz viszonyított értéke ingadozik. 100 csehszlovák korona értéke 34 svájci frankkal volt egyenértékű 1919 tavaszán, ugyanakkor nyáron már 15-20 frank értéken mozgott. Ez 1920-ra 5 frank volt 100 csehszlovák koronára nézve. Az ezt követő két évben hozzávetőlegesen 7 frank felelt meg 100 koronának, ugyanakkor ebben az időszakban ezt az értéket erős stagnálás jellemezte. Például az 1920-as nyári legmagasabb ár, amikor a koronához viszonyított érték meghaladta a 10 frankot, addig az 1921 őszi időszakban, már nem csökkent 5 frank alá. A csehszlovák korona 1922 elején 100 korona 10 frank értéken volt, azonban 1923-ra már 16-17 frankon mozgott és egész évben ezen a szinten is maradt.²³

II. A csehszlovák korona árfolyama New Yorkban és Zürichben 100 csehszlovák koronát US dollárhoz és svájci frankhoz viszonyítva

Évszám és hónap	USD	CHF
1921 – December	1.260	6.460
1922 – Január	1.728	8.842
1922 – Április	1.960	9.998
1922 – Július	2.184	11.356
1922 – Október	3.286	17.877
1922 - December	3.105	16.386
1923 – Április	2.980	16.333
1923 – Július	2.998	17.074
1923 – Október	2.972	16.623
1923 - December	2.928	16.759

Forrás: Krpec, Oldrich (2021), “Czechoslovak tariffs in the 1920s – an example of historical specificity in economic policy (data attachment)”, Mendeley Data, V2, Letöltve: 2023.04.12. <https://data.mendeley.com/datasets/s346b3tsbf/2>

²³ Berend. T Iván - Ránki György (1976): Közép-Kelet-Európa Gazdasági fejlődése a 19-20. században. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, p. 267.

Az új valuta stabilizációja mellett a csehszlovák gazdaság kapacitásait is meg kell említeni. A csehszlovák ipar termelése 1921-ben az 1913-as évi termelés 75-80 százalékán mozgott. Fejlett ipari adottságaiból adódóan az acélgyártás 78 százalékon, a vasgyártás 72 százalékon, a cementgyártás pedig 85 százalékon állt 1921-ben.²⁴ Látható, hogy az infláció az ipari kapacitásokat nem érintette negatívan. A valós termelési költségek elfedése és az infláció magas árai, párhuzamosan hozzájárultak a beruházási tevékenység és az ipari termelés szintjének növekedéséhez, amely így 1921-ben elérte a háború előtti termelési szintet. Ez a jelenség a Csehszlovák Köztársaságban az infláció okozta gazdaságélénkítő hatásként is megfigyelhető.²⁵ Csehszlovákia gazdaságának fejlődési üteme az 1920-as évek második felében meghaladta a többi délkelet-európai országét, amely egyben a tőkefelhalmozás magasabb mértékére is utal, ennek okán a szláv állam jóval kevesebb tőkeimportra szorult. Megjegyzendő, hogy az ország állami kölcsönt csak a háborút követő években, korábbi adósságainak rendezésére vett fel. Egy 50 millió dollár értékű brit hitelt részben élelmiszersegélyre és tőkeberuházásra fordított. Prága városa villamoshálózatának kibővítésére 15 millió dolláros hitelt vett fel angol-amerikai bankoktól. Az ezt követő időszakban az államháztartás egyensúlyban volt. Nagyobb külföldi kölcsönre – 60 millió dolláros – legközelebb csak a világválság idején került sor. Csehszlovákiában az állami kölcsönök aránya 75-80 százalékban belföldi kölcsön volt, csak 20-25 százalék származott külföldről, ebből adódóan az adósságállományát tekintve a többi közép- kelet- európai országhoz képest egyedülálló helyzetben volt.²⁶ A táblázat a külföldi tőke mértékének szemléltetésére szolgál a közép- és kelet- európai országokban.

²⁴ Domonkos Endre (2016): Közép- és Kelet- Európa gazdaság története a két világháború között, a félperiféria és a világgazdasági folyamatoktól való elzárkózás. Budapest, Aposztróf Kiadó, p. 30-31.

²⁵ Domonkos Endre (2016): Közép- és Kelet- Európa gazdaság története a két világháború között, a félperiféria és a világgazdasági folyamatoktól való elzárkózás. Budapest, Aposztróf Kiadó, p. 39.

²⁶ Berend. T Iván - Ránki György (1976): Közép-Kelet-Európa Gazdasági fejlődése a 19-20. században. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, p. 322.

III. Külföldi eladósodás Közép-Kelet-Európában 1930

Ország	Összes adósság (millió dollár)	egy főre eső adósság (dollár)
Ausztria	508	60
Bulgária	139	23
Csehszlovákia	396	27
Lengyelország	865	35
Magyarország	733	64
Románia	1023	57
Jugoszlávia	635	46

Forrás: Berend T. Iván - Ránki György (1976): Közép-Kelet-Európa gazdasági fejlődése a 19-20. században. Budapest, Közgazdasági és jogi Könyvkiadó, p. 323.

2.1. Közép-Kelet-Európa gazdasági rendeződésének feltételei: az osztrák pénzügyi stabilizáció előzményei és a genfi jegyzőkönyv

A régió országainak gazdasági növekedésük beindításához először a belső tőke megfelelő mértékű felhalmozására, külföldi források bevonására és pénzügyi stabilizációra volt szüksége. Ausztriában a belső tőkefelhalmozás alacsony szintjének növelését nem lehetett végrehajtani a belső erőforrások hiányának következtében.²⁷ A nemzetközi pénzügyek és a kereskedelmi viszonyok mielőbbi rendezése vált fontossá, amit az 1920-1921-es évek – túltermelés és infláció okozta – válságra utaló jelei is sürgettek.²⁸

²⁷ Domonkos Endre (2016): Közép- és Kelet- Európa gazdaság története a két világháború között, a félperiféria és a világgazdasági folyamatoktól való elzárkózás. Budapest, Aposztróf Kiadó, p. 41.

²⁸ Ormos Mária-Majoros István (2003): Európa a nemzetközi küzdőtéren, Budapest, Osiris Kiadó, p. 302.

c) Az Osztrák Magyar Monarchia felosztása

Forrás: Az MTA BTK Történettudományi Intézet első világháborús honlapja, Az Osztrák Magyar Monarchia felosztása, A térkép Nagy Béla munkája, [Az MTA BTK Történettudományi Intézet első világháborús honlapja - Az Osztrák-Magyar Monarchia felosztása](#) Letöltve: 2023.03.30.

Még a Monarchia felbomlását követően az utódállamok a békeszerződésben kikötöttekkel ellenkezőleg – miszerint a térség korábbi kereskedőkapcsolatait nem lehetett sérteni – a gazdaságpolitika terén a nacionalizmus, az elzárkózás útját választották és általa vállalták a gazdasági egyoldalúságot és az ezzel együtt járó ellátási problémákat is, mintsem, hogy egymással kereskedjenek.²⁹ Az ilyen folyamatok következtében az európai országokban meglehetősen lassan következett be a béketermelésre való átállás. Ennek következményeként jelentkezett, hogy továbbra is tengerentúli – főleg az USA-ból érkező – élelmiszer behozatalra szorultak. Az ilyen szállítások megelőlegező hiteleknek minősültek. Az érintett országok ugyanakkor csak akkor voltak képesek fizetni, ha új kölcsönkhöz és hitelekhez jutottak.³⁰

Közép- és Kelet-Európa országait még hadikölcsönök, békeszerződésekben kiszabott jóvátételi kötelezettségek és korábbról fennmaradt nagy összegű adósságállomány is terhelték. Az esedékes tartozások visszafizetése súlyos tehertételként nehezedett az adós országok gazdaságára. Ez alól azonban kivételt jelentett Csehszlovákia, mert nem terhelté jóvátételi kötelezettség és háborús adósság sem. Az Osztrák Köztársaság is kivétel volt abból a

²⁹ Kaposi Zoltán (1998): A XX. század gazdaságtörténete I. (1918-1945). Budapest-Pécs, Dialóg Campus Kiadó, p.16.

³⁰ Ormos Mária-Majoros István (2003): Európa a nemzetközi küzdőtéren. Budapest, Osiris Kiadó, p. 302.

szempontból, hogy a saint-germaini békeszerződés ugyan kimondta a jóvátételi kötelezettségét, de a fizetendő jóvátételi összeget – az elhúzódó jóvátételi tárgyalások következtében – pontosan sohasem állapították meg. Ausztriában ennek negatív hatásaként jelentkezett, hogy az antanthatalmak jóvátételi fizetésekért felelős bizottságának láthatatlan fenyegetése egy olyan tényezővé vált, amely az államháztartás, az újjáépítés és a tőkefelhalmozás törekvéseit sodorhatta bármikor konkrét veszélybe, ezen túl még társadalmi-pszichológiai értelemben is folyamatos nyomást gyakorolt az osztrák gazdaság tőkebefektetéseire is.³¹

Ausztria kísérletet tett pénzügyeinek átfogó rendezésére, aminek első lépése a szanálás volt. Ezt nem csak a magas infláció, hanem a gazdaság súlyos állapota és az önálló Ausztria működőképességének kérdése indokolta. 1921-ben a Népszövetségbe tömörülő antanthatalmak már esedékesnek látták az osztrák pénzügyi helyzet felülvizsgálatát és ezért bizottságot küldtek Bécsbe.³² Ignaz Seipel, az akkori osztrák kancellár vezette keresztény-szocialista kabinet hozzájárult a pénzügyi ellenőrző bizottság felállításához, amelynek főbiztosa később a Holland Dr. Alfred Zimmermann lett, aki széles hatáskörrel bírt az ország gazdasága és pénzügypolitikájának ellenőrzése felett.³³ 1922-re az osztrák ügyek rendezésére irányuló tárgyalási folyamatok felgyorsulásának következtében április 4-én aláírták az úgynevezett genfi jegyzőkönyvet, amely nyomán az ország pénzügyei Népszövetségi felügyelet alá kerültek. A jegyzőkönyv értelmében, amely elsősorban a közalkalmazottak létszámának leépítését célozta meg az állami kiadások csökkentése érdekében, százezer tisztviselő azonnali elbocsátását jelentette.³⁴

Ignaz Seipel kancellár szanációs művének eredményeként létrejött genfi jegyzőkönyv másodszor, egy Ausztriának folyósítandó 650 millió aranykorona értékű hitelt tett lehetővé, – ezt Anglia, Franciaország, Olaszország és Csehszlovákia garantálta – amit az 1919 után felvett kölcsönök visszafizetésére és a költségvetési egyensúly megteremtésére szántak. A hitel folyósításának feltétele az osztrák függetlenség 20 évre történő megőrzése, vagyis az Anschlusról való lemondás volt. Az egyezmény zálogaként az osztrák kormányt arra kötelezték, hogy fontos állami forrásokat – mint a dohánymonopólium vagy a vámbevételek –

³¹ Berend, T Iván - Ránki György (1976): Közép-Kelet-Európa Gazdasági fejlődése a 19-20. században. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, p. 272.

³² Berend, T Iván - Ránki György (1976): Közép-Kelet-Európa Gazdasági fejlődése a 19-20. században. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, p. 306.

³³ Bachinger, Karl (1987): Österreich vom 1918 bis zur Gegenwart. In: Wolfram, F., Jan A. V. H., Hermann K., Ilija M., Friedrich V.: Handbuch der Europäischen Wirtschafts- und Sozialgeschichte. Band 6, Stuttgart, Klett-Cotta, p. 556.

³⁴ Ormos Mária-Majoros István (2003): Európa a nemzetközi küzdötéren. Budapest Osiris Kiadó, p. 312.

bocsásson a Népszövetségi biztos rendelkezésére. A jegyzőkönyv harmadszor Ausztria területi integritását és politikai, gazdasági és pénzügyi szuverenitását emelte ki.³⁵

Az osztrák pénzügyek helyzete a Népszövetség felügyeletének hatására fokozatosan javult. Ugyanakkor az osztrák állam gazdasága, tekintettel az új vámhatárok, területi veszteségek és a jóvátétel problémáira továbbra is súlyos helyzetben volt. A gazdaság szanálása további állami takarékossgot követelt, ezért a forgalmi adó bevezetését és további közalkalmazotti leépítést rendeltek el. Mindezek döntő lépést jelentettek a gazdaság megújulását illetően, de növelte a munkanélküliek számát is. Az osztrák gazdasági nyitás részeként Ignaz Seipel a környező országokba látogatott és gazdasági-kereskedelmi szerződések megkötésére tett kísérletet.

Az osztrák infláció súlyosbodását csak pénzreformmal lehetett megfékezni. 1925. március 1-től Népszövetségi kölcsönrel bevezették az új fizetőeszközt, a schillinget, amelyet 1:10000 arányban állapítottak meg az osztrák koronához képest. A kormány ezután keményvaluta politikát folytatott, amely következtében a schilling stabilizálódni tudott és kivívta az alpesi dollár gúnynevet, amely a valuta stabilitására utalt. A stabilizációs folyamat és a pénzügyek felügyeletének közvetlen következményeként említhető az infláció megfékezésének sikere. 1926-ban megszűnt az ország Népszövetségi felügyelete.³⁶

Ausztria népszövetségi stabilizációs kölcsöne után hosszabb ideig nem került sor nagymértékű hosszú lejáratú hitel felvételére. A gazdaság finanszírozásában, azonban fontos szerepet játszottak a beáramló külföldi hitelek. A gazdaság és pénzügyek rendbetételét szolgáló kölcsön nem csak szanálási, hanem gazdaságfejlesztési célokat is szolgált. Az alpesi ország a felvett kölcsön 63 százalékát fordította az államháztartás egyensúlyának helyreállítására, a maradék 37 százalék az állami gazdaságfejlesztési beruházások tőkeszükségletét fedezte. Ez az összeg, amely közel 323 millió schillinget tett ki, a vasúthálózat villamosítási program forrását biztosította.³⁷

³⁵ Domonkos Endre (2016): Közép- és Kelet- Európa gazdaság története a két világháború között, a félperiféria és a világgazdasági folyamatoktól való elzárkózás. Budapest, Aposztróf Kiadó, p. 46.

³⁶ Németh István - Fiziker Róbert (Szerk.) (2011): Ausztria a 20. században, Az életképtelen államtól a boldogok szigetéig. Budapest, L'Harmattan Kiadó, p. 133.

³⁷ Berend T. Iván - Ránki György (1976): Közép-Kelet-Európa Gazdasági fejlődése a 19-20. században. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, p. 317.

3. AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚ UTÁN MEGVÁLTOZOTT KERESKEDELMİ KAPCSOLATOK HATÁSA AUSZTRIA ÉS CSEHSZLOVÁKIA NEMZETGAZDASÁGÁRA

Közép- és Kelet Európa területeit a háborút megelőzően is már szoros gazdasági kapcsolatok jellemezték, erre legjobb példa a dualista Monarchia volt. A gazdasági kapcsolatokat a térség vámháborúi nehezítették, ugyanakkor az ellentétekkel és megrázkódtatásokkal küzdve a háború előtt mégis kialakulhatott a közép- és kelet- európai térségben a kereskedelmi szerződések rendszere, melyet a szomszédos országok természetes gazdasági egymásrataltsága, és a gazdasági értelemben vett kiegészítő szerepből származó kapcsolatok jellege is segített.

A háború után ezek a gazdasági kapcsolatok megszakadtak. A megszakadt kapcsolatok újbóli helyreállításának érdekében – figyelembe véve a kialakult nemzetiségi-politikai érdekellentéteket – csak óvatos gondolatok megfogalmazására került sor. 1920. március 8-án a szövetséges hatalmak legfőbb tanácsa ugyancsak hiába állapította meg az új viszonyok tarthatatlanságát, az együttműködés és a korlátok nélküli árucserre szükségét az újonnan alakult államok között. 1922 tavaszán a genovai konferencia keretében elvként fogalmazódott meg, hogy a háború okozta területi változásoknak a kereskedelem normális feltételeit csak a lehető legkisebb mértékben szabad befolyásolnia. Érdemi nyitásra a közép- kelet- európai országok világgpiaci folyamatoktól való elzárkózása miatt mégsem került sor. Sokkal inkább új vámterületek kialakítása vált fontossá, főleg a hazai piacok védelme, a környező országok exportjától való elzárkózás érdekében.

A felbomlott Monarchia utódállamai közül Ausztria és Csehszlovákia is a dualista állam 1906. évi autonóm vámtarifáját alkalmazta. Megjegyzendő, hogy a háború előtti vámtarifák más viszonyok között keletkeztek és eltérő kereskedelempolitikai érdekeket is képviseltek. Így ebben a megváltozott gazdasági környezetben már nem voltak alkalmasak az új gazdaságpolitikai célkitűzések érvényesítésére. Közép- és Kelet- Európa térségében az infláció felgyorsulása következtében a korábbi vámfalak leomlottak, helyébe új vámhatárok léptek, amelyek hossza meghaladta 6-7 ezer km-t, ezzel egyidejűleg a térségben 28 különböző fizetőeszköz volt jelen.³⁸

Ugyanakkor meg kell említeni, hogy a vámtarifák hatékonyságát nem tartották fontosnak, mert azzal, hogy az infláció a régi vámvédelem végét eredményezte, egyúttal új piacvédő

³⁸ Berend, T. Iván - Ránki György (1976): Közép-Kelet-Európa Gazdasági fejlődése a 19-20. században. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, p. 294-295.

szerepet is betöltött. Ennek következtében a lecsökkent vámtarifák helyett, maga a leértékelődő pénz folytatta a belső piacok védelmét. Az infláció piacvédő hatása mellett azonban a régió országai radikális szabályozó eszközök bevezetéséhez folyamodtak. 1919 és 1923-1924 között a külkereskedelmi és gazdaságpolitikai intézkedéseket főleg import-export tilalmak jellemezték. Ausztriában nagy terjedelmű import tilalmi jegyzék volt érvényben, ugyanakkor az országban jelentkező áruhiány következtében rugalmasan kezelték azt. Ebben az értelemben a vámhivatalok eseti felhatalmazást kaptak és így számos áru behozatalakor hatáskörükben történő döntést tett lehetővé. Az exporttilalom csak nyersanyagokra és élelmiszerekre vonatkozott. Csehszlovákiában 1923 közepéig főleg az iparcikkek behozatalát szabályozták.

A háborút követő években a közép- és kelet-európai országok nem léptek a kereskedelempolitikai együttműködés útjára. Inkább közvetlen állami eszközökkel és tilalmi szabályozással avatkoztak be az áruforgalom alakulásába. Így az autarkiát, a gazdasági külkapcsolatok folyamatától való teljes elzárkózást választották, sokszor az ország önálló gazdasági erejére hagyatkozva. Ezek az elzárkózási ideológiák a háború utáni években politikai forrásokból származtak, melyek az új államokban a tilalmi szabályozáshoz hasonló radikális intézkedésektől várták a gazdaság önállósodását.

A gazdaságpolitika eszköztárában a tilalmak nem maradtak átmeneti jellegűek, ugyanakkor előzményeként szolgáltak az 1920-as évek első felében új önálló vámtarifák bevezetésének. Az évtized közepére ugyanis a térségben konszolidálódó gazdasági helyzet, a politikai- gazdasági viszonyok rendeződése és a békeszerződések tilalmi intézkedéseinek lejárata teret adott a gazdaságpolitika új eszköztét képező vámszabályozások bevezetésére. Az új osztrák vámtarifa 1925. január 1-jén lépett életbe, Csehszlovákiában pedig 1926-ban. A korábban használt háború előtti vámtarifákhoz képest, az újonnan bevezetett vámtarifák két fontos különbségét, a vámtételek számának jelentős megnövekedését és a vámok árának lényeges emelkedését lehetett megfigyelni. A sokszor ezer vámtételt is meghaladó vámtarifák egyszerre jelentették a termelési-technikai fejlődés igényét és egyúttal fontos tényezője maradtak a világpiaci folyamatoktól való elzárkózásnak is.³⁹

³⁹ Berend, T. Iván - Ránki György (1976): Közép-Kelet-Európa Gazdasági fejlődése a 19-20. században. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, p. 296-297.

3.1 Csehszlovákia és Ausztria külkereskedelmének alakulása a gazdasági stabilizációtól a világgazdasági válság utáni évekig

A külkereskedelem vizsgálatakor figyelembe kell venni, hogy Ausztria és Csehszlovákia közép- és kelet-európai térség iparilag legfejlettebb országainak számítottak. Az első Csehszlovák Köztársaság számára a külkereskedelem fontosságát jelzi a nyersanyag behozatal szükségessége és, hogy az ország teljes termelésének harmadát, és ipari termelésének a felét külpiacokon értékesítette. Exportorientáltsága abból adódott, hogy az ország gazdasága még a Monarchia viszonyai között fejlődött ki. Az ország exportvolumene 1920 és 1929 között két és félszeresére, az import volumene kétszeresére növekedett.⁴⁰ Az első világháború utáni 1920 és 1922 között a csehszlovák ipar fedezni tudta a Duna-völgyi régió agrárállamainak iparcikk szükségletét, amely átlagban 5 milliárd korona exporttöbbletet jelentett. 1921 végén az állami kivitel több mint fele a volt Monarchia területén létrejött utódállamok területére irányult. Az ország külkereskedelmi mérlege a két világháború között – 1932 és 1933 kivételével – 11,3 milliárd korona exporttöbbletet mutatott.⁴¹ A külkereskedelem nemzetgazdaságban játszott fontos szerepére enged következtetni, hogy az export értéke a nemzeti termék 30 százalékát tette ki. Csehszlovákia fokozatosan csökkentette a régió agrárállamaiból származó agrárimport szerepét, ugyanis az ország mezőgazdasága nem csak fedezni tudta a saját lakosságának szükségletét, hanem a főbb mezőgazdasági termékek egy részét, mint a búzát, még exportálni is tudta.⁴²

1929-ben Csehszlovákia számára kedvezőtlenül alakuló cserearányok következtében az exporttöbblet 2 milliárd koronára csökkent.⁴³ A gazdasági és külkereskedelmi nehézségek ellenére a csehszlovák export volumene lényegesen magasabb volt, mint a többi közép- és kelet-európai országban. Exportszerkezete az iparilag fejlett országokéhoz hasonlított. Míg a kivitel kétharmada ipari késztermékekből állt, addig a behozatal felét nyersanyagok mellett vegyipari termékek, valamint gépek és berendezések tették ki, amelyeket nyugat-európai országokból importáltak. Jelentős szerkezeti átalakulás ment végbe a gazdasági válság hatására, ugyanis a fogyasztási javakat előállító iparágak, – mint a textilipar vagy az élelmiszeripar –

⁴⁰ Palotás Emil (2003): Kelet-Európa története a 20. század első felében. Budapest, Osiris Kiadó, p. 268

⁴¹ Teichova, Alice (1988): The Czechoslovak Economy 1918-1980. London and New York, Routledge, p.55-56

⁴² Teichova, Alice (1987): Die Tschechoslovakai 1918-1980, In: Wolfram, F., Jan A. V. H., Hermann K., Ilja M., Friedrich V.: Handbuch der Europäischen Wirtschafts- und Sozialgeschichte. Band 6, , Stuttgart, Klett—Cotta.,p. 616.

⁴³ Berend, T Iván - Ránki György (1976): Közép-Kelet-Európa Gazdasági fejlődése a 19-20. században. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, p. 495.

exportrészesedése az 1929. évi 50,7 százalékról 1937-re 43,2 százalékra csökkent. Ezzel párhuzamosan 1929 és 1937 között a vas, acél és színesfém részaránya a kivitelben 15,4 százalékról 25,2 százalékra növekedett.⁴⁴

A külkereskedelem területi megoszlását nézve is jelentős változások mentek végbe az első világháború előtti viszonyokhoz képest. Csehszlovákia és a Duna menti államok export és kereskedelmi kapcsolatok elmélyítésének akadályát képezték az 1920-as években bevezetett hazai piacok védelmét szolgáló vámintézkedések, amelynek következtében a 20-as évek közepére a hazai piacot védő vámrendszer épült ki. A csehszlovák kivitel visszaesését okozta a régió államainak nacionalista gazdaságpolitikája, az exportcsökkenés a hazai önellátásra törekvő importhelyettesítő iparosítással magyarázható. 1929-ben a kivitel 20 százaléka koncentráldott a Duna menti országokban, azonban 1937-re már csak a 15 százaléka. Megjegyzendő, hogy ezzel párhuzamosan a Csehszlovákiába irányuló kivitel volumene is visszaesett. 1928-ra a délkelet-európai kereskedelmi visszaesésből származó veszteség ellensúlyozására a csehszlovák exportőrök Afrikában, Ázsiában és Amerikában kerestek újabb piacokat a termékeiknek.⁴⁵ Európa országai közül 1924 és 1937 között jó kereskedelmi kapcsolatokat ápolt Nagy-Britanniával és Franciaországgal. A csehszlovák kivitel 12,5 százaléka irányult nyugat-európai országokba. 1937-re az ország tengerentúli, Amerikába irányuló exportja az 1924. évi 4,2 százalékról 1937-re 9,3 százalékra emelkedett. Összességében megállapítható, hogy Csehszlovákia diverzifikált exportszerkezetével, valamint a nyugat-európai és tengerentúli országokkal folytatott kereskedelmi kapcsolataival az iparilag fejlett államokhoz tartozott.⁴⁶

⁴⁴ Teichova, Alice (1988): *The Czechoslovak Economy 1918-1980*. London and New York, Routledge, p. 57-58.

⁴⁵ Domonkos Endre (2016): *Közép- és Kelet-Európa gazdaság története a két világháború között, a félperiféria és a világgazdasági folyamatoktól való elzárkózás*. Budapest, Aposztróf Kiadó, p. 325.

⁴⁶ Domonkos Endre (2016): *Közép- és Kelet-Európa gazdaság története a két világháború között, a félperiféria és a világgazdasági folyamatoktól való elzárkózás*. Budapest, Aposztróf Kiadó, p. 326.

IV. Csehszlovákia külkereskedelmének területi megoszlása 1924 és 1937 között (százalékban)

Térség	1924		1929		1937	
	Import	Export	Import	Export	Import	Export
Európa	91,9	90,5	85,0	84,2	69,1	74,1
Németország	35,2	19,5	25,0	19,4	15,5	13,7
Ausztria, Magyarország, Jugoszlávia és Lengyelország	23,7	40,3	23,2	35,1	16,7	29,9
Nagy-Britannia és Franciaország	6,2	11,0	7,9	8,5	11,6	12,5
Ázsia	1,4	2,9	4,0	3,9	9,1	7,0
Afrika	0,3	1,0	1,9	1,8	4,9	3,9
Amerika	6,4	5,5	8,5	9,9	15,3	14,3
Amerikai Egyesült Államok	5,6	4,2	5,5	7,2	8,7	9,3
Ausztrália és Óceánia	0,0	0,1	0,6	2,2	1,6	0,7

Forrás: Teichova, Alice (1987): Die Tschechoslovakai 1918-1980, In: Wolfram, F., Jan A. V. H., Hermann K., Ilja M., Friedrich V.: Handbuch der Europäischen Wirtschafts- und Sozialgeschichte. Band 6, , Stuttgart Klett—Cotta, p. 617.

Ausztria helyzete bizonyos mértékig hasonló volt Csehszlovákiáéhoz, mégis a külkereskedelem helyzetében lényeges különbségek voltak a két ország között. Az Osztrák Köztársaság a háborút követően – a legtöbb közép- és kelet-európai kisállamhoz hasonlóan – erősebb mértékben függött a külkereskedelemtől. Az ország és gazdasága 1918-ban komoly kezdeti nehézségekkel állt szemben. A békeszerződésnek a legnagyobb kedvezményezett elvére vonatkozó egyoldalú kikötései és a gazdasági nacionalizmus jegyében elzárkózó utódállamok egyszerre nehezítették meg a nemzetközi kereskedelem alakulását.⁴⁷ Ausztria komplementer jellegű külkereskedelmére enged következtetni, hogy behozatala főleg

⁴⁷ Zöllner, Erich (2000): Ausztria története. Budapest, Osiris Kiadó, p. 422.

nyersanyagokból és élelmiszerekből, kivitele pedig ipari cikkekből állt. Az ország külkereskedelmi mérlege 1920 és 1929 között 1,1 milliárd schilling importtöbbletet mutatott. Az ebből fakadó külgazdasági egyensúlytalanság oka, hogy a jelzett időszakban 62 százalékkal magasabb volt a behozatal, mint a kivitel.⁴⁸

V. Ausztria Külkereskedelme 1920-1937 között

Időszak	Behozatal (millió schilling)	Kivitel (millió schilling)	Behozatal és kivitel fedezeti aránya
1920/22	2478	1413	57,0
1923/29	3066	1949	63,6
1930/33	1848	1170	63,3
1934/37	1266	980	77,4

Forrás: Domonkos Endre (2016): Közép- és Kelet- Európa gazdaság története a két világháború között, a félperiféria és a világgazdasági folyamatoktól való elzárkózás. Budapest, Aposztróf Kiadó, p. 327.

Az ország háború utáni élelmiszer és nyersanyag szükségletére az 1 milliárd schilling értékű állat- és élelmiszer, valamint az 1,9 milliárd schillinget kitevő szénbehozatal enged következtetni. Késztermékekben és félgyártmányokban exporttöbblet jelentkezett, – a behozatal 80 százalék körüli volt – ugyanakkor nem keletkezett olyan exporttöbblet, amely lényegesen ellensúlyozni tudta volna a magas élelmiszer-behozatal külkereskedelmi mérlegre gyakorolt negatív hatásait. A nyersanyagkivitel legfontosabb tétele a fa volt, 10 százalékos részesedéssel. A jelentős importtöbbletet, – amely 1923-1928 között elérte a 6,7 milliárd schillinget – az ország részben hosszú és rövid lejáratú hitelekből, valamint a külföldi érdekeltségei eladásából tudta fedezni. Az osztrák export a nemzeti jövedelem egyharmadát tette ki.⁴⁹

A gazdasági világválság a külkereskedelem lényeges változásaihoz vezetett. A válság 1933-as mélypontján az ország importja és exportja az 1929. évi érték 35 százalékára esett vissza. 1933 és 1937 közötti időszakban a külkereskedelmi mérlegtöbblet lassú javulása figyelhető meg. Amíg a válság következtében a világpiaci élelmiszer és nyersanyag árak rendre

⁴⁸ Bachinger, Karl (1987): Österreich vom 1918 bis zur Gegenwart. In: Wolfram, F., Jan A. V. H., Hermann K., Ilija M., Friedrich V.: Handbuch der Europäischen Wirtschafts- und Sozialgeschichte. Band 6, Stuttgart, Klett-Cotta, p. 546.

⁴⁹ Berend, T. Iván - Ránki György (1976): Közép-Kelet-Európa Gazdasági fejlődése a 19-20. században. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, p. 498.

csökkentek, addig az osztrák export nagyrészt képező késztermékek árszínvonala viszonylag stabil volt. A vizsgált időszakban az import 26,5 százalékkal, az export pedig 57,4 százalékkal növekedett. A lassú javulásban szerepet játszott a fogyasztás visszaesése mellett az állami beavatkozás, amely a védővamos gazdaságpolitikában, a kötött devizagazdálkodás bevezetésében és a schilling 1934-es leértékelésében mutatkozott meg. Az árszínvonal alakulásának kedvező tendenciája megmaradt, amelynek következtében 1933-ban már 27 százalékkal több árucikket exportált és 1937-ben 21 százalékkal több árucikket importált az 1924. évi szinthez képest. Az 1930-as években az osztrák export lényeges fellendülése a fokozódó európai fegyverkezéssel magyarázható.⁵⁰

VI. Az osztrák külkereskedelem területi megoszlása 1924-1937 között (százalékban)

Ország	1924		1929		1933		1937	
	import	export	import	export	import	export	import	export
Kelet- és közép- európai utódállamok összesen *	48,7	46,7	44,3	38,7	45,5	35,1	38,6	31,8
Csehszlovákia	22,6	11,0	18,1	13,5	13,6	7,8	11,0	7,1
Magyarország	11,7	8,8	9,9	7,45	11,3	10,0	9,0	9,1
Németország	15,0	13,1	21,0	15,9	18,7	15,1	16,1	14,8
Olaszország	7,2	10,2	3,6	9,0	4,4	11,2	5,5	14,2
nyugat-európai országok **	12,5	15,8	12,1	15,7	10,6	20,0	14,3	18,0
Amerikai Egyesült Államok	5,6	2,1	6,0	3,4	5,4	2,5	6,0	2,5
Egyéb	11,0	12,1	13,0	17,3	15,4	16,1	19,5	18,7

* Csehszlovákia, Jugoszlávia, Lengyelország, Magyarország, Románia

** Belgium, Franciaország, Hollandia, Nagy-Britannia és Svájc

Forrás: Domonkos Endre (2016): Közép- és Kelet- Európa gazdaság története a két világháború között, a félperiféria és a világgazdasági folyamatoktól való elzárkózás. Budapest, Aposztróf Kiadó, p. 329.

⁵⁰ Bachinger, Karl (1987): Österreich vom 1918 bis zur Gegenwart. In: Wolfram, F., Jan A. V. H., Hermann K., Ilija M., Friedrich V.: Handbuch der Europäischen Wirtschafts- und Sozialgeschichte. Band 6, Stuttgart, Klett-Cotta, p. 547.

Ausztria külkereskedelmének területi megoszlása jelentős átalakuláson ment keresztül a két világháború között. 1924 és 1937 között a közép- és kelet-európai térség részesedése az importban 48,7 százalékról 38,6 százalékra esett vissza, az exportban pedig 46,7 százalékról 31,8 százalékra. Ausztria fontos külkereskedelmi partnerei közé tartozott Németország. 1924 és 1929 közötti időszakban Németország részesedése az importban 13,1 százalékról 15,9 százalékra növekedett. A világválságot követően 1933 és 1937 között már csökkent Németország részesedése az osztrák exportban és importban. A harmincas években egyre nagyobb jelentőségre tett szert Olaszország és Magyarország az osztrák külkereskedelem számára. A három ország 1934. márciusában gazdasági és kereskedelmi kapcsolataik kibővítéséről szóló úgynevezett római jegyzőkönyvet írt alá. Ausztria számára fontos kereskedelmi partnerek voltak még a nyugat-európai országok közül Belgium, Franciaország, Hollandia és Svájc. 1933-ban az utóbbi országokba irányult az osztrák kivitel 20 százaléka.⁵¹

4. AUSZTRIA ÉS CSEHSZLOVÁKIA GAZDASÁGSZERKEZETÉNEK FŐBB JELLEMZŐI

Közép- és Kelet Európa térségében a mezőgazdasági technikai-technológiai fejlesztés legfőbb akadálya az agrártúlnépesedés volt. A munkaerőtöbblet ugyanis olcsó és rendelkezésre álló munkaerőt biztosított, amely gépekkel történő helyettesítése túlzottan költséges ráfordítás lett volna. Megjegyzendő hogy a tanulatlan paraszti munkaerőfelesleg az iparban történő foglalkoztatásához nagyarányú átképzésre is szükség lett volna. A tőkefelhalmozás alacsony szintje is összefügg a népességszám alakulásával. A túlnépesedés következtében egységnyi földterületre több fogyasztó jutott, így romlott a termelő-fogyasztó arány és csökkent a beruházási és felhalmozási képesség. Ennek pozitív hatása mégis, hogy a kelet- és közép-európai országok egy részében a szabad munkaerő az intenzifikálás előmozdítójává válhatott, amely hozzájárult a kertgazdálkodás fejlődéséhez is.⁵²

A munkaerőtöbblet nehezítette a korszerű mezőgazdasági gépek használatának elterjedését, valamint szociális értelemben véve a paraszti társadalom súlyos elszegényedéséhez járult hozzá.⁵³ A két világháború között az agrárszektor elmaradottsága a belföldi tőkefelhalmozás hiányára és a pénzügyi források nem megfelelő felhasználására vezethető vissza. Alapjában

⁵¹ Domonkos Endre (2016): Közép- és Kelet- Európa gazdaság története a két világháború között, a félperiféria és a világgazdasági folyamatoktól való elzárkózás. Budapest Aposztróf Kiadó, p. 330.

⁵² Palotás Emil (2003): Kelet-Európa története a 20. század első felében. Budapest Osiris Kiadó, p. 253.

⁵³ Domonkos Endre (2016): Közép- és Kelet- Európa gazdaság története a két világháború között, a félperiféria és a világgazdasági folyamatoktól való elzárkózás. Budapest, Aposztróf Kiadó, p. 119.

véve tehát a mezőgazdaság tőke- ellátottsága olyan fontos tényező volt, amely nemzetgazdasági szempontból nagymértékben befolyásolta az ágazat kiegyensúlyozott fejlődését.⁵⁴ Ennek okán a mezőgazdaság tőkefinanszírozása számos esetben államilag támogatott szövetkezeti formában történt.⁵⁵

Csehszlovákiában, a parasztság fejlett szakszervezetekbe tömörült, így szorosan fonódott össze a mezőgazdaság kapitalista fejlődésével. A társulások előzményei még a Monarchia idejére nyúlnak vissza. Az első Csehszlovák Köztársaság idejében is tovább folytatódott a fogyasztói és értékesítói szövetkezetek megalakulása, amelyet később a hitelszövetkezetek új hálózata egészített ki.⁵⁶ Az 1921-ben alakult szakszervezeti központ által nyilvántartott szervezetek száma 1919 és 1929 között 10989-ről 15946-ra növekedett. A szervezetet később az agrárszövetkezetek 90 százalékát ellenőrző főszerv, a Centrokooperatív megalakulása váltotta fel. A főszerv a termékek értékesítési feltételei mellett képviselte a szövetkezeti mozgalom hazai és külföldi érdekeit is.

A szövetkezeti mozgalmak jelentőségét mutatja, hogy a szláv államban a 15 milliós lakosság számából közel 6 milliót tett ki a szövetkezeti tagok száma, és az agrárszövetkezet központosított szerveibe koncentrálódott a felhalmozott tőke nagyrésze is. Társadalmi helyzetükből adódóan a szakszervezetek képviselői a gyáriparosok és a bankárok legfontosabb partnereivé váltak, valamint vezető pozíciókat töltöttek be mezőgazdasági, belügy- és védelmi minisztériumokban. Ez által a szövetkezetek a gazdasági élet kulcsszereplőivé váltak. Feladatai kiterjedtek a parasztgazdaságok pénzügyi jellegű megtakarításainak kezelésére és az agrártermékek értékesítésének megszervezésére. A kiterjedt hatáskör miatt az állami gazdaságpolitikában is befolyást szereztek. A szakszervezetek kiterjedt strukturális hálózata és befolyása következtében megállapítható, hogy Csehszlovákiában a mezőgazdaság és az ipar tevékenysége szoros összefüggésben állt egymással a többi térségbeli országhoz képest.⁵⁷

Csehszlovákia kivételnek tekinthető még, mert jól kiépített szövetkezeti mozgalmak szervezték meg az ország agrártermékeinek értékesítését és elosztását.⁵⁸ A termelékenységi adatok megértéséhez meg kell vizsgálni az agrártechnológia fejlettségének szintjét is.

⁵⁴ Domonkos Endre (2016): Közép- és Kelet- Európa gazdaság története a két világháború között, a félperiféria és a világgazdasági folyamatoktól való elzárkózás. Budapest, Aposztróf Kiadó, p. 120.

⁵⁵ Domonkos Endre (2016): Közép- és Kelet- Európa gazdaság története a két világháború között, a félperiféria és a világgazdasági folyamatoktól való elzárkózás. Budapest, Aposztróf Kiadó, p. 122.

⁵⁶ Palotás Emil (2003): Kelet-Európa története a 20. század első felében. Budapest, Osiris Kiadó, p. 267.

⁵⁷ Domonkos Endre (2016): Közép- és Kelet- Európa gazdaság története a két világháború között, félperiféria és a világgazdasági folyamatoktól való elzárkózás. Budapest, Aposztróf Kiadó, p. 123.

⁵⁸ Domonkos Endre (2016): Közép- és Kelet- Európa gazdaság története a két világháború között, félperiféria és a világgazdasági folyamatoktól való elzárkózás. Budapest, Aposztróf Kiadó, p. 124.

A vizsgált korszakban a technikai előrehaladás és a gépesítés foka mérhető volt a gazdálkodásokban használt traktorok számával. Nyugat-Európában és a tengerentúli agrárexportőr országokban a termelési költségek csökkentése és a termelés intenzívebbé tétele miatt terjedt el a traktorok széleskörű használata. A technikai-technológiai különbség szemléltetéséhez fontos megjegyezni, hogy 1930-ban az USA és Kanada traktorállománya meghaladta az egymillió darabot, amely a korszak második felében még közel 60 százalékkal növekedett. A mezőgazdaság gépesítettségének szintje az egységnyi mezőgazdasági földterületre jutó traktorok számában állapítható meg. A traktorok számához viszonyított mezőgazdasági korszerűsítéssel Európában csak Anglia tudott lépést tartani. Közép- és Kelet-Európa térségében a traktorok száma a gépesítettség terén elmaradt a fejlett nyugat-európai országok mögött. A traktorok első megjelenése a vizsgált régióban az 1920-as évek második felében történt, szélesebb körben való elterjedésükre az 1930-as években került sor. Európa traktorállománya 300 ezer darabot számlált, amelynek tizede sem jutott Kelet-Európára. Az iparilag fejlett Csehszlovákiában 4-6 ezer darab volt belőlük.⁵⁹

A gépesítési hajlam legfőképp a nagybirtokokon volt megfigyelhető. Az agrártechnológia fejlettségének mérésében fontos szempont az egy traktorra jutó szántóterület nagysága is.⁶⁰ Ezt szemlélteti az egy traktorra jutó szántóterület táblázat az 1930-as évek második felében.

VII. Egy traktorra jutó szántóterület hektárban 1939. január 1-jén

Ország	Hektár
Magyarország	829
Csehszlovákia	920
Bulgária	1433
Ausztria	1920
Románia	2493
Jugoszlávia	3435
Lengyelország	8400

Forrás: Berend T. Iván - Ránki György (1976): Közép-Kelet-Európa gazdasági fejlődése a 19-20. században. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, p. 419.

⁵⁹ Palotás Emil (2003): Kelet-Európa története a 20. század első felében. Budapest, Osiris Kiadó, p. 254.

⁶⁰ Domonkos Endre (2016): Közép- és Kelet-Európa gazdaság története a két világháború között, félperiféria és a világgazdasági folyamatoktól való elzárkózás. Budapest, Aposztróf Kiadó, p. 134.

A szláv államban egy traktorra 920 hektár nagyságú szántóterület jutott. Megállapítható, hogy a régió országai közül Csehszlovákia számottevő technológiai előrehaladást tudott elérni. A táblázat adatai alapján Ausztria esetében nagymértékű elmaradás figyelhető meg a gépesítettség tekintetében a nyugat-európai országokhoz viszonyítva. Az elmaradottság még megmutatkozott abban is, hogy 1939-ben 260 osztrák mezőgazdasági üzemben összesen 1 traktor állt rendelkezésre és a gépek szántóterületre vetített teljesítménye, amely 1000 hektárra vetítve mindösszesen 139 lóerő teljesítményt tett ki. Ugyanakkor az osztrák államban a gépesítés terén mérsékelt ütemű fejlődés is megfigyelhető. 1930-ra a cséplőgépek száma megduplázódott, a vetőgépeké 8 ezerről 37 ezerre és a tejcentrifugáké pedig 6 ezerről 128 ezerre emelkedett a század eleji szinthez viszonyítva.⁶¹ Az élelmiszer, agrár és textiliparban végbement gépesítés növekedése az ágazatok termelési növekedésére utal. A termelékenység és a mezőgazdaságban lezajló technikai-technológiai fejlődés kapcsolatát mutatja be a táblázat, amely 1920-1924 és 1935-1938 közötti átlagos hozamok alakulását mutatja.

VIII. Átlagos hozamok (g/hektár) 1920-1924 és 1935-1938 között

Ország	1920-1924				
	Búza	Rozs	Kukorica	Burgonya	Cukorrépa
Bulgária	8,5	7,9	8,8	35,1	129,7
Csehszlovákia	14,7	13,8	16,2	98,1	238,4
Jugoszlávia	9,1	7,3	13,5	45,9	152,8
Lengyelország	10,6	10,1	10,6	116,0	193,4
Magyarország	11,1	9,9	13,7	58,3	172,0
Románia	8,5	7,6	10,7	79,4	159,6
Ausztria	13,8	13,4	-	-	85,9
Belgium	25,3	22,7	-	170,3	278,5
Franciaország	13,8	11,1	10,5	79,5	234,5
Hollandia	27,5	19,8	-	158,9	312,4
Nagy-Britannia	21,8	-	-	151,9	-
Németország	17,4	13,8	-	122,9	238,8
USA	9,5	8,9	17,8	73,0	229,0
Kanada	10,6	11,1	28,4	106,6	219,2

⁶¹ Berend, T. Iván - Ránki György (1976): Közép-Kelet-Európa Gazdasági fejlődése a 19-20. században. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, p. 416.

Ország	1935-1938				
	Búza	Rozs	Kukorica	Burgonya	Cukorrépa
Bulgária	13,6	10,8	11,8	62,6	169,4
Csehszlovákia	17,5	16,1	20,7	133,2	290,0
Jugoszlávia	11,9	8,2	17,1	59,9	188,6
Lengyelország	11,9	11,1	12,8	120,6	213,1
Magyarország	14,6	11,4	20,7	72,3	206,9
Románia	10,2	10,0	10,1	89,3	159,6
Ausztria	223,5	16,0	14,7	-	251,4
Belgium	26,8	23,2	-	200,8	285,3
Franciaország	15,5	11,5	15,8	110,2	253,2
Hollandia	29,6	21,9	-	187,5	370,3
Nagy-Britannia	22,5	15,7	-	167,2	211,9
Németország	23,3	17,4	-	170,6	312,3
USA	8,7	7,8	15,1	79,0	258,5
Kanada	6,9	6,5	24,9	85,2	220,9

Forrás: Berend T. Iván-Ránki György (1976): Közép-Kelet-Európa gazdasági fejlődése a 19-20. században. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, p. 426.

Megállapítható, hogy termelékenység tekintetében Csehszlovákiában az anyagi források szakszerű felhasználásának, a talajművelésnek és az állattartásnak köszönhetően az egy főre eső hozam 15 százalékkal, hektáronkénti pedig 29 százalékkal haladta meg az európai átlag színvonalát. Ausztriában – az állami beavatkozás ellenére is – érdemi termelékenységnövekedés csak a burgonya és cukorrépatermesztés terén volt megfigyelhető. A gabonatermelés volumene jelentősen elmaradt a világháború előtti szinttől. Ugyanakkor az ipari növények hozama 60 százalékkal, a zöldségféléké 50 százalékkal nőtt és a szőlő átlagtermése háromszorosára növekedett.⁶²

A táblázat alapján egyértelműen megállapítható, hogy a 20-as és a 30-as évek viszonyításában – a művelés alá vont területek lényeges kiterjesztése révén a megnövekedett munkaerő-ráfordítás eredményeként – az előállított összes mezőgazdasági termék mennyisége jelentősen megnövekedett. Ugyanakkor figyelembe véve az időközben megnövekedett népességszámot is, a kapott eredmény aligha tekinthető kielégítőnek.⁶³

⁶² Domonkos Endre (2016): Közép- és Kelet-Európa gazdaság története a két világháború között, félperiféria és a világgazdasági folyamatoktól való elzárkózás. Budapest, Aposztróf Kiadó, p. 140.

⁶³ Palotás Emil (2003): Kelet-Európa története a 20. század első felében. Budapest, Osiris Kiadó, p. 255.

Összességében a mezőgazdaságban végbement technikai-technológiai fejlődések színvonala lényegesen elmaradt a nyugat-európai és észak-amerikai átlagtól, inkább a mezőgazdasági termelés intenzívebbé tétele kapott hangsúlyt, melyet gépesítéssel, műtrágyázással és növényvédő szerekkel értek el. Kelet- és Közép- Európa agrárgazdaságának növekedése a munkaerő-befektetésére és a szántóföldi területek kiterjesztésére épült. A korszakban a traktorral való ellátottság egyértelműen arról tanúskodik, hogy Közép- és Kelet-Európa térségében szinte alig történt előrelépés a mezőgazdaság gépesítésében. Mégis a térségben kivételt képez Csehszlovákia, ahol érdemi technológiai fejlődés ment végbe. A mezőgazdaság csak kismértékben járult hozzá a nemzetgazdaság növekedéséhez, így a vizsgált korszakban nem válhatott a gazdasági fejlődés mozgatórugójává sem.⁶⁴

4.1. A gazdaság szerkezeti modernizációja és az autark gazdaságpolitika hatásai: a csehszlovák ipar értékelése

Kelet-Európában az ipar nem tudta felszívni az agrártúlnépesedésből származó munkaerőfelesleget. A mezőgazdaság nem tudott akkora jövedelemtöbbletet megtermelni, ami elősegítette volna a belső tőkefelhalmozást.⁶⁵ Az állami költségvetés sem rendelkezett olyan lehetőségekkel, – beruházási és megrendelési – amelyek az ipar piacát érdemben tágíthatták volna.⁶⁶ A kiegyensúlyozott fejlődés további akadályát jelentette a világgazdasági tendenciáktól való elzárkózás és a technikai-technológiai értelemben vett lemaradás is. Az utóbbi két tényező azért lényeges, mert a világháború után az iparosodott országok gazdasági szerkezetében végbement változások eredményeként a tőke, a munkaerő, és a technika magasabb hozzáadott értéket előállító ágazatokba áramlott, így a vegyiparba, villamosenergia iparba és autógyártásba is. Nyugat-Európában és a tengerentúlon ezzel párhuzamosan megteremtették a későbbi fenntartható gazdasági növekedés alapjait. Kelet-Európában mégis elmaradt a gazdaság strukturális modernizációja. A térség országai azon belül is a könnyűipar fejlesztésére, főleg a textilgyártásra helyezték a hangsúlyt, amely az importpótló iparosítás gyakorlati megvalósulását jelentette. A térség országainak önellátásra törekvését és belső piacainak védelmét tette lehetővé az importpótló iparosítás olyan módon, hogy a hazai termelésben is előállítható kész termékek behozatalát állami beavatkozásokkal korlátozták,

⁶⁴ Domonkos Endre (2016): Közép- és Kelet- Európa gazdaság története a két világháború között, félperiféria és a világgazdasági folyamatoktól való elzárkózás. Budapest, Aposztróf Kiadó, p. 145.

⁶⁵ Berend, T. Iván - Ránki György (1976): Közép-Kelet-Európa Gazdasági fejlődése a 19-20. században. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, p. 437.

⁶⁶ Palotás Emil (2003): Kelet-Európa története a 20. század első felében. Budapest, Osiris Kiadó, p. 256.

vagy megszüntették. Az importpótló iparosítás fontos tényezője volt a behozott nyersanyag hazai feldolgozása és az ország nyersanyag tartalékának megőrzése.⁶⁷ Közép-és Kelet-Európa országaiban az önállóság szilárdítását és az elzárkózási törekvéseket célzó gazdaságpolitika következtében a nemzetközi kereskedelem volumene is tovább csökkent.⁶⁸ Az ipar fejlődésében a közép- és kelet-európai országokétól teljesen eltérő utat járt be Csehszlovákia. A volt Monarchia lakosságának 27 százaléka és ipari népességének 44 százaléka jutott Csehszlovákiára. A nehézipari kapacitások, – bányászat és kohászat – közel 50 százalékát, a könnyűipari ágak közül pedig a textilipar 72 százalékát és az üvegipar 84 százalékát örökölte.⁶⁹

A kedvező feltételek ellenére a korábbi Monarchia piacának összeomlása Csehszlovákiát is érintette. A közös piac felbomlását megelőzően a cseh ipar egy 52 milliós felvevőpiac igényeihez igazodott, a világháború után azonban az új vámhatárok miatt a cseh ipari kapacitások egy igen szűk belső piacra koncentráálódtak, amely a korábbinak alig egynegyedére zsugorodott. Az ebből adódó nehézségek következtében állami beavatkozásra volt szükség. Az ország gazdaságpolitikai megoldásai közé tartozott az állami exportösztönzés és a protekcionizmusra alapuló vám- és valutapolitika, valamint új külföldi piacok szerzése is. Ezek az intézkedések ellensúlyozták a háborút követő évek gazdasági nehézségeit. Csehszlovákiában ennek hatására fontos kérdéskör maradt a kereskedelem liberalizálása, amelynek feltétele lett volna a hagyományos kelet-európai piacok megtartása, amelyek 1918-at követően, történelmi okokból már felbomlottak.⁷⁰

Az iparcikkek iránti külső kereslet kedvezett az exportorientált csehszlovák iparnak. Ennek következtében már a 20-as évek elején sikerült külkereskedelmi exporttöbbletet elérnie, ami kisebb ingadozásokkal egészen a világválság időszakáig fennált. Tekintettel arra, hogy a csehszlovák exportot 70 százalékban ipari késztermék alkotta, az ipari termelés egyik legfontosabb ösztönzője az exportnövekedés maradt. Az üvegipar, bőr- és cipőipar termelésének több mint 50 százalékát exportálták 1929-ben.

A magas exportorientációtól eltekintve, fontos megemlíteni a csehszlovák ipar belső tényezőit. 1913 és 1937 között a nemzeti jövedelem évente átlagosan 2 százalékkal növekedett. Magas beruházási rátára utal, hogy az 1920-as években a nemzeti jövedelem szintje 5-6 százalékra emelkedett. 1920 és 1930 között a beruházások megkétszereződtek. A nemzeti

⁶⁷ Domonkos Endre (2016): Közép- és Kelet-Európa gazdaság története a két világháború között, félperiféria és a világgazdasági folyamatoktól való elzárkózás. Budapest, Aposztróf Kiadó, p. 150.

⁶⁸ Palotás Emil (2003): Kelet-Európa története a 20. század első felében. Budapest, Osiris Kiadó, p. 256.

⁶⁹ Berend, T. Iván - Ránki György (1976): Közép-Kelet-Európa Gazdasági fejlődése a 19-20. században. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, p. 437.

⁷⁰ Palotás Emil (2003): Kelet-Európa története a 20. század első felében. Budapest, Osiris Kiadó, p. 267-268.

jövedelem a válság előtti évben, 1929-ben 15 százalék körül volt, ami közép- és kelet-európai viszonylatban szokatlanul magasnak értékelhető. Ez a növekvő konjunktúra bérszintemelkedést és munkaerő-keresletet is eredményezett.⁷¹

IX. A bruttó nemzeti jövedelem (GNP) megoszlása gazdasági ágazatonként 1920 és 1938 között (százalékban)

Ország	Mezőgazdaság		Ipar		Egyéb	
	(1)	(2)	(1)	(2)	(1)	(2)
Ausztria	24,8	35,0	47,0	43,0	28,2	22,0
Csehszlovákia	33,0	23,2	50,8	53,2	16,2	23,6
Magyarország	41,8	36,5	29,8	35,7	28,4	27,8
Lengyelország	-	39,0	-	32,2	-	28,8
Románia	60,2	53,2	24,2	28,4	15,6	18,4
Jugoszlávia	58,0	53,6	2,09	22,1	21,1	24,3
Bulgária	71,4	63,3	5,6	18,3	13,0	18,4

(1) = 1920. Ausztria, Csehszlovákia (csak Morvaország) és Magyarország. 1913. évi adat az 1920. évi területekre számítva.

(2) = 1938. évi adat.

Forrás: Domonkos Endre (2016): Közép és Kelet-Európa gazdaságtörténete a kétvilágháború között, A félperiféria és a világgazdasági folyamatoktól való elzárkózás. Budapest, Aposztróf Kiadó, p. 349.

A háború idején a cseh területeken mezőgazdaság és az ipar hozzájárulása a nemzeti termékhez gyakorlatilag azonos volt, a 20-as években azonban 38-22 százalékban az ipar javára változott. A csehszlovák ipar fő ágazatai a kohászat, a bányászat és a textilipar voltak, amelyből megállapítható, hogy az ipar szerkezete hagyományos jellegű volt. A gazdaságban fontos szerepet játszott még a gépgyártás az üveg- és kerámiaipar.

Az országban a két háború között jelentős ipari növekedés ment végbe, ami célzott tőkeberuházásokkal magyarázható. Az ipari termelés 1925 és 1929 között 71 százalékkal haladta meg az 1913-as termelési szintet és 36,9 százalékkal volt magasabb, mint az európai átlag. Az 1920-as években a nehézipar ágazatai, a kohászat és a szénbányászat volumene

⁷¹ Berend, T. Iván - Ránki György (1976): Közép-Kelet-Európa Gazdasági fejlődése a 19-20. században. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, p. 456-457.

jelentősen növekedett. A kapacitás tekintetében a széntermelés másfélszeresére, a vas- és acéltermelés kétszeresére nőtt.⁷² Hasonló fejlődés volt megfigyelhető a bőr- és textilipar területén, ezek az iparágak 12 százalékos növekedést értek el. Az 1920-as években a növekedéshez az állam adókedvezmények formájában járult hozzá, melyeket a gép- és építőipar számára biztosított. Az állami intézkedések beruházásösztönző hatással bírtak, amely következtében a gépipar a legdinamikusabban fejlődő ágazattá vált. 1920 és 1930 között az egy főre eső gépipari termelés 2/3-al, éves szinten pedig 6 százalékkal növekedett. A vizsgált időszakban az építőipar 8,7 százalékkal és a szállítási szektor 5,2 százalékkal bővült.⁷³ Csehszlovákia gazdaságát a nehézipar túlsúlya jellemezte. 1923 és 1937 között ezen belül a bányászat az összes ipari termelés 11 százalékát tette ki, a kohászat részaránya pedig 5,8 százalékról 8,4 százalékra emelkedett. 1924 és 1937 között a textilipar gyáripari termelésben játszott szerepe, 23,9 százalékról 21 százalékra csökkent.⁷⁴ Az adatok szemléltetésére Csehszlovákia iparági megoszlásban jelzett ipari termelésének táblázatát használom.

X. Csehszlovákia ipari termelése iparáganként 1924 és 1937 között (százalékban)

Iparág	1924	1929	1937
Bányászat	12,6	11	10,5
Villamos energia	1,5	2	2,9
Kohászat és gépipar	17,9	23	25,3
Vegyipar	4,7	5	6,4
Bányászat, elektromos ipar, kohászat, gép- és vegyipar összesen	36,7	41	45,1
Egyéb iparágak*	63,3	59	54,9
összesen			
* ezen belül Textilipar	23,9	21	21,5

Forrás: Domonkos Endre (2016): Közép- és Kelet- Európa gazdaság története a két világháború között, félperiféria és a világgazdasági folyamatoktól való elzárkózás. Budapest, Aposztróf kiadó, p. 184.

⁷² Palotás Emil (2003): Kelet-Európa története a 20. század első felében. Budapest, Osiris Kiadó, p. 266.

⁷³ Domonkos Endre (2016): Közép- és Kelet- Európa gazdaság története a két világháború között, félperiféria és a világgazdasági folyamatoktól való elzárkózás. Budapest, Aposztróf Kiadó, p. 184.

⁷⁴ Domonkos Endre (2016): Közép- és Kelet- Európa gazdaság története a két világháború között, félperiféria és a világgazdasági folyamatoktól való elzárkózás. Budapest, Aposztróf Kiadó, p. 195.

A csehszlovák ipari termelést a tőke nagyfokú koncentrációja jellemezte. A vas- és acéliparban a részvénytőkék 64 százaléka külföldi befektetők tulajdonában volt, és az ágazat 90 százaléka kartellekbe tömörült. A könnyűipar ágazataiban volt a legnagyobb a tőkekoncentráció, és a legalább 500 főt foglalkoztató óriásvállalatokban dolgozott az ipari munkások 30 százaléka, amelyek az összes vállalat 1,1 százalékát tették ki. Példaként említhető a Skoda művek, amely elektrotechnika, gépipar és hadiipar tekintetében vezető ipari vállalattá vált a térségben, vagy a morvaországi Bata-cipőgyár, amely kisüzeméből egy évtized alatt évente 47 millió pár cipőt előállító hatalmas gyárrá változott.⁷⁵ Az ipar az aktív lakosság 33,8 százalékát foglalkoztatta 1921-ben, a lakosság részaránya 1930-ra 34,9 százalékra emelkedett. 1938-ra – egyes gazdasági becslések szerint – az ipar részesedése az össztermelésből már 65 százalék körül alakult. Az évtizedben tehát az ipar megőrizte a nemzetgazdaságban betöltött vezető szerepét. A két világháború között Csehszlovákia iparosodottságának szintje meghaladta a szomszédos országok átlagát, de csak a cseh-morva területek termelése közelítette meg az észak-nyugat-európai átlag alsó határát.⁷⁶

4.2. Ausztria iparának gazdasági értékelése a válság előtti időszakban

Csehszlovákiától eltérő módon, Ausztriában kedvezőtlenebbül alakult a gazdaság fejlődése és annak körülménye. A gazdaság vizsgálatakor fontos figyelembe venni a nagy területű Monarchiáról, kis területű köztársasággá való átállás problémáit, valamint a háború következményeit és azok rendeződését. Ausztria gazdasági működőképességét alapvetően kérdőjelezte meg a Duna-völgyi térség gazdasági-politikai felbomlása, valamint az utódállamok – különösen Csehszlovákia – elzárkózó gazdaságpolitikája. Az 1918-as változások legkevésbé a mezőgazdaságnak ártottak. Ez abban mutatkozott meg, hogy a legfontosabb mezőgazdasági ágazatokban, a tej- és szarvasmarha piacon, valamint gabonából túltermelés bontakozott ki. Az osztrák állam a kialakult helyzetet sem exporttámogatással sem termelésátcsoportosítással nem tudta kezelni, így a mezőgazdaságból származó állami bevételek csökkentek. Az osztrák gazdaság egészét nézve az Első Köztársaság kezdetén még egyensúly állt fent a mezőgazdaság és az ipar között.⁷⁷ Az osztrák ipar a volt Monarchia Lajtán-túli területeinek iparából az üzemek számának tekintetében 44 százalékot, a termelés volumenét

⁷⁵ Palotás Emil (2003): Kelet-Európa története a 20. század első felében. Budapest Osiris Kiadó, p. 266.

⁷⁶ Domonkos Endre (2016): Közép- és Kelet-Európa gazdaság története a két világháború között, félperiféria és a világgazdasági folyamatoktól való elzárkózás. Budapest, Aposztróf Kiadó, p. 184-185.

⁷⁷Zöllner, Erich (2000): Ausztria története. Budapest, Osiris Kiadó, p. 421.

nézve pedig 35 százalékot örökölt.⁷⁸ Ennek ellenére az osztrák gazdaságban súlyos gazdaság-szerkezeti problémák voltak jelen. 1919-ben az országban hiány volt nyersanyag és energiahordozókból. Főleg szén hiányzott, amelynek az ország korábbi piacát nagyrészen elveszítette vagy a kitermelés az ország határain kívülre került. A folyamatos üzemeltetéshez hiányoztak a szükséges pénzügyi feltételek is.

Évtizedekre kiható szociális és politikai problémát okozott, hogy a 6,5 milliós össznépességből 3,5 millió lakos jutott Alsó-Ausztriára és Bécsre. Az Osztrák Köztársaság gazdasága a háborús kimerülés miatt külföldi segélyekre szorult és ezért a térség többi országához képest Ausztria nagyobb mértékben került külföldi tőke befolyása alá az 1920-as évek elején. Az így kialakult külkereskedelmi helyzet és a nyersanyagbehozatalra való ráutaltság tovább súlyosbította az első Osztrák Köztársaság háború utáni gazdaságának helyzetét.⁷⁹ 1920-21-ben a gazdaság termelési szintje csak 50 százalékát érte el az 1913-as szintnek.⁸⁰ 1919 és 1922 között többféle elképzelés született a térség gazdasági és kereskedelmi együttműködésére, mint a vámközösség, fizetési eszközök közössége vagy szorosabb pénzügyi együttműködés, amelyek elősegítették volna a térség kereskedelmi integráltságát is. Ausztriától eltekintve azonban a többi utódállam teljes elzárkózásra és autark gazdaságpolitikára törekedett. A Duna-völgyi államok egy része attól tartott, hogy egy ilyen integrációban Bécs és Budapest azonnal magához ragadná a vezetést, így betöltve az 1919-1922-ben keletkezett Duna-medence-i hatalmi vákuumot. Mindazonáltal a különböző kereskedelmi-, gazdasági-, vízügyi-, közlekedési-, és más tervezetek csak a térség előnyét szolgálták volna megvalósulásuk esetén.⁸¹

A háború utáni infláció az ipari kapacitások részleges helyreállítását segítette elő, erre enged következtetni, hogy 1920-1922-ben a termelési szint a háború előttinek a 91 százalékán állt.⁸² A teljes tőkeképződés és tőkefelhalmozás mindvégig alacsony szinten maradt és a beruházási tevékenység stagnált. Jóllehet, hogy az inflációs konjunktúra hatása miatt 1924-re sok új vállalat alakult, – amelyek nagyrésze a termelékenység tekintetében nem működött

⁷⁸ Berend. T Iván - Ránki György (1976): Közép-Kelet-Európa Gazdasági fejlődése a 19-20. században. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, p. 460.

⁷⁹ Németh István - Fiziker Róbert (Szerk.) (2011): Ausztria a 20. században, Az életképtelen államtól a boldogok szigetéig. Budapest, L'Harmattan Kiadó, p. 131.

⁸⁰ Berend. T Iván - Ránki György(1976): Közép-Kelet-Európa Gazdasági fejlődése a 19-20. században. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, p. 460.

⁸¹ Németh István - Fiziker Róbert (Szerk.) (2011): Ausztria a 20. században, Az életképtelen államtól a boldogok szigetéig. Budapest, L'Harmattan Kiadó, p. 131.

⁸² Domonkos Endre (2016): Közép- és Kelet- Európa gazdaság története a két világháború között, félperiféria és a világgazdasági folyamatoktól való elzárkózás. Budapest, Aposztróf Kiadó, p. 187.

gazdaságosan – de a termelési szint csak a háború előtti 75 százalékát érte el ebben az évben.⁸³ A mérsékelt gazdasági konjunktúra egészen 1925-ig, a pénzügyi stabilizáció idejéig tartott.⁸⁴

A 20-as évek második felében a mezőgazdaság nagyobb volumenű fejlődése és a vízi energiák hatékonyabb kihasználására alapuló fejlesztések tovább növelték az ipari termelés lehetőségeit.⁸⁵ Az átlagosan 12,8 százalékos reálnövekedés 1920 és 1929 között nem volt elég ahhoz, hogy a termelés újból az 1913-as szintet érje el. A jelzett időszakban Ausztriában a kiegyensúlyozott ipari fejlődéshez szükséges strukturális átalakítás elmaradt és a beruházási ráta is alacsony szinten, 7 százalékon mozgott. Így az osztrák gazdaság csak nagyon lassan tudott alkalmazkodni a megváltozott külpiazi feltételekhez. 1918-1933-ig a vízi erőművek által termelt villamos energia 895 millió Kw/ó-ról 1958 millió Kw/ó-ra emelkedett. A papír és az elektromosipar termelése dinamikusan bővült. Eközben a bécsi és a város körüli vas- és gépipar nehézségekkel küzdött. A megváltozott területi körülmények következtében a vasiparnak csak ércbázisa volt, és kapacitása meghaladta a belső piac felvevőképességét. Hasonlóképpen történt a gép és elektromosipar esetében is. Más iparágak a cseh iparral voltak egybefonódva, ezért bizonyos esetekben túlméretezetté, fejlődőképtelenné váltak. Erre példa az osztrák textilipar, ahol a fonodák kapacitása jelentősen meghaladta a szövődék teljesítőképességét, így a hazai fonal feldolgozására nem maradt lehetőség, ezért azt cseh területen dolgozták fel.⁸⁶

Az osztrák ipar változatlanul exportorientációjú volt. A 20-as évek végén a termelés exportra szánt hányadát 45 százalékra becsülték. Az iparágak közül az export hányada különbözőképpen oszlott meg. A gépipari termelés 60 százalékát, a papíripari termelés 73 százalékát, az acélipar termelésének pedig 70 százalékát exportálták.⁸⁷ Ezen iparágakat már a világháború előtt is magas technikai színvonal és korszerű üzemszervezés jellemezte, így meg tudták őrizni a világpiaci exportban betöltött szerepüket. A hagyományos exportágazatok közül, a fafeldolgozás, magnezitgyártás és a vegyipar fejlődött jelentősen, ugyanis ezeket a szektorokat érintette legkevésbé a Monarchia felbomlása.⁸⁸

⁸³ Berend. T Iván - Ránki György (1976): Közép-Kelet-Európa Gazdasági fejlődése a 19-20. században. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, p. 460.

⁸⁴ Domonkos Endre (2016): Közép- és Kelet- Európa gazdaság története a két világháború között, félperiféria és a világgazdasági folyamatoktól való elzárkózás. Budapest, Aposztróf Kiadó, p. 187

⁸⁵ Berend. T Iván - Ránki György (1976): Közép-Kelet-Európa Gazdasági fejlődése a 19-20. században. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, p. 460.

⁸⁶ Berend. T Iván - Ránki György (1976): Közép-Kelet-Európa Gazdasági fejlődése a 19-20. században. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, p. 460.

⁸⁷ Berend. T Iván - Ránki György (1976): Közép-Kelet-Európa Gazdasági fejlődése a 19-20. században. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, p. 460.

⁸⁸ Domonkos Endre (2016): Közép- és Kelet- Európa gazdaság története a két világháború között, félperiféria és a világgazdasági folyamatoktól való elzárkózás. Budapest, Aposztróf Kiadó, p. 188.

XI. Ausztria nemzeti terméke

Év	Nemzeti termék		Egy főre jutó GNP index
	Millió schilling	indexe	
1913.....	10802	100	100
1920.....	7175	66,4	69,6
1924.....	9565	88,5	91,3
1929.....	11358	105,1	106,7
1933.....	8803	81,5	81,7
1937.....	9802	90,7	91,1

Forrás: Berend. T Iván - Ránki György (1976): Közép-Kelet-Európa Gazdasági fejlődése a 19-20. században. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, p. 515.

A termelés hatékony ágazatai mellett előfordult, hogy más ágazatok, mint a bányászat – mert az országban nem volt elég kitermelhető szén – vagy az élelmiszeripar nem tudta a hazai szükségleteket sem kielégíteni. A sör és a szeszipar kapacitása elég lett volna, azonban a termeléshez nyersanyagimportra szorult. Az osztrák fejlesztési intézkedések sem javítottak a helyzeten, mert a 20-as években inkább a hagyományos iparágak, mint a textilipar és nehézipar kapacitásait bővítették, amely következtében 1927 és 1929 között az ipari termelés növekedése 35-40 százalékra volt becsülhető.⁸⁹

Ausztriában komoly hagyományai voltak az autógyártásnak. Már az első világháború előtt egy sor osztrák cég kezdte meg működését a járműgyártásban, ilyen volt az 1902-ben alakult Gräf és Stift cég. Teherautó gyártásban később csatlakozott hozzá az 1906-ban alakult Schauer-művek és az 1908-ban alakult Fross-Büssig cég is. Az osztrák autóipar szempontjából sajnálatos volt, hogy két legjelentősebb tervezője, Hans Ledwinka és Ferdinand Porsche a húszas évek elején otthagyták a hazai ipart.⁹⁰

Ausztria háború utáni infrastruktúrájának fejlődése következteteni enged az ország gazdasági fejlődésének ütemére. Az osztrák gépkocsipark 1922-ben 8000 darab személy- és 3500 darab teherautóból állt. Az állomány 1937-re 32000 személy és 19000 teherautóra bővült, ugyanakkor a legnagyobb növekedés mégis a motorkerékpárok számában figyelhető meg, amely 4500 darabról 65500 darabra emelkedett.⁹¹ Megállapítható, hogy 1919 után az osztrák közlekedési

⁸⁹Berend. T Iván - Ránki György (1976): Közép-Kelet-Európa Gazdasági fejlődése a 19-20. században. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, p. 460.

⁹⁰Zöllner, Erich (2000): Ausztria története. Budapest, Osiris Kiadó, p.421.

⁹¹Berend. T Iván - Ránki György (1976): Közép-Kelet-Európa Gazdasági fejlődése a 19-20. században. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, p. 485.

helyzet lényeges elemét képezte a vasút mellett a személy- és teherautóforgalom. Ennek következtében kezdődött meg a sín és úthálózat fejlesztése. Az Első Köztársaság és a korporatív állam idején a Franz Friedrich Wallach vezetésével megvalósuló Magas-Alpok út, Nagy-Glockner és a bécsi Hohenstrasse az infrastruktúra fejlesztésének említésre méltó eredményei. Az osztrák vasúthálózat a békeszerződések következtében 75 százalékát veszítette el, ami nagyrészt sík vonalakat jelentett, a hegyvidéki szakaszok jelentős része megmaradt. A meglévő vasúthálózat hosszához azonban nem építettek új vonalakat és a mozdonypark jelentős mértékű bővülése is elmaradt. A világháború befejeztével Ausztria szárazföldi ország lett és elvesztette tengeri flottáját, ugyanakkor a dunai hajózásban – annak ellenére hogy a háború következtében számos hajót elvesztett – az Első Duna gőzhajózási vállalat vezető szerepe megmaradt. A társaság megtartotta magyar kőszénbányáját és budapesti hajógyárát is. Az európai légi közlekedésben, – amely az első világháború után kezdett kibontakozni – Ausztria helyzeténél fogva már kezdetben is jelentős szerepet játszott. 1923-ban saját légitársasága is volt, az Österreichische Luftverkehrs AG (ÖLAG).⁹²

XII. Az ipari termelés indexe iparáganként 1913-1946 (1913=100 százalék)

Év	1920	1924	1929	1933	1937	1945
Bányászat, olajipar és magnezit gyártás	78,5	79,1	109,7	74,2	103,2	64,4
Porcelán gyártás	28,7	36,7	78,0	34,5	45,1	35,1
Vaskohászat	20,6	54,7	87,7	31,7	84,2	25,4
Vas- és fémfeldolgozó ipar	24,1	43,7	89,1	30,6	60,6	27,1
Fakitermelés	66,2	213,7	233,3	128,1	161,6	190,5
Papíripar	69,8	97,5	133,8	118,3	144,3	49,8
Vegyipar	84,0	110,7	154,4	123,4	112,4	121,5
Bőr, textil és ruhaipar	42,8	77,6	89,6	70,3	104,9	29,0
Élelmiszeripar	55,9	75,9	90,6	66,9	62,2	46,4
Ipari termelés összesen	45,6	69,8	98,0	60,9	77,0	39,7

Forrás: Bachinger, Karl (1987): Österreich von 1918 bis zum Gegenwart. In: Wolfram, F., Jan A. V.H., Hermann K., Ilja M., Friedrich V.: Handbuch der Europäischen Wirtschafts- und Sozialgeschichte. Stuttgart, Band 6, Klett-Cotta, p. 543.

⁹² Zöllner, Erich (2000): Ausztria története. Budapest, Osiris Kiadó, p. 421.

A táblázat adataiból megállapítható, hogy az ipari termelés indexe iparáganként eltérően alakult. A hagyományos szektorok, mint a vas- és fémfeldolgozó ipar, amely a világháború ideje alatt jelentős többletkapacitásokkal rendelkezett a Monarchia belső piacának összeomlását követően kedvezőtlen helyzetbe került. Az osztrák nehézipar fejlődését a két világháború közötti időszakban a nyersanyaghiány és az iparban fejlett ciszlajtán területek Csehszlovákiához csatolása is tovább korlátozta.⁹³ 1918 és 1938 között, az Első Köztársaság alatt, a vasércbányászat sem mutatott kedvező képet. Az alpesi bányatársaságok jelentősen növelték üzemük technikai felszereltségét. Ugyanakkor a háború előtti gazdasági mutatókat már nem tudta elérni. A bányászathoz kötődő vas- és acélipar különösen függésben volt a világpiac ingadozásával, ami oda vezetett, hogy az 1930-ban kibontakozó válság – a világpiaci árak felborulásával – a szektorban súlyos módon érvényesült.⁹⁴

A feldolgozóiparban hasonló tendenciák mutatkoztak. A termelés strukturális problémái és a tőkehiány együttesen akadályozták a szükségessé vált pótlólagos beruházásokat. Ennek következménye a feldolgozóipar teljesítményének visszaesésében nyilvánult meg, ami 1913 és 1937 között éves szinten 1,1 százalékos visszaesést jelentett. Megállapítható, hogy a feldolgozóipar a konjunktúra ingadozásaira, rugalmatlanul, vagy egyáltalán nem reagált.⁹⁵

Az osztrák iparra vonatkozóan nem állnak rendelkezésre termelési értékeken alapuló statisztikák. Az 1930-as census munkáslétszám adatai azt a képet mutatja, hogy a nehéz- és könnyűipar aránya 53:47 volt. A domináns szektor a vas- és gépipar volt, amely az ipari termelés közel 40 százalékát állította elő, az ezt követő szektor a textilipar volt, termelése 35 százalékaival. A vegyipar részesedése 7 százalék körül mozgott, ugyanakkor az élelmiszeripar aránya 13 százalékot tett ki.⁹⁶

⁹³Domonkos Endre (2016): Közép- és Kelet- Európa gazdaság története a két világháború között, félperiféria és a világgazdasági folyamatoktól való elzárkózás. Budapest, Aposztróf Kiadó, p. 188.

⁹⁴Zöllner, Erich (2000): Ausztria története. Budapest, Osiris Kiadó, p. 418.

⁹⁵Domonkos Endre (2016): Közép- és Kelet- Európa gazdaság története a két világháború között, félperiféria és a világgazdasági folyamatoktól való elzárkózás. Budapest, Aposztróf Kiadó, p. 188.

⁹⁶Berend, T. Iván - Ránki György (1976): Közép-Kelet-Európa Gazdasági fejlődése a 19-20. században. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, p. 466.

5. A KIBONTAKOZÓ GAZDASÁGI VILÁGVÁLSÁG ÉS HATÁSAI CSEHSZLOVÁKIÁBAN ÉS AUSZTRIÁBAN

Az 1920-as években kibontakozó gazdasági konjunktúrának az 1929-ben kezdődő válság vetett véget. A válság előzményeinek alapvető problémáját jelentette, hogy a gazdaságilag fejlett országok háború előtti és utáni nagyfokú termelőképesége ellentmondásba került a fellevevőpiacok korlátozottságával. Ez abban mutatkozott meg, hogy a gazdaságilag fejlett országok, a béke időszakában is tovább növelték a termelésüket, amely következtében jelentős túltermelés alakult ki. A túltermelés nem csak az ipari késztermékek, hanem a mezőgazdasági nyersanyagok terén is kialakult, amelynek felvételével a hazai és a világpiaci kereslet nem tudott lépést tartani. Az ipari túltermelés hatásaként jelentkezett az ipari termelés csökkenése.⁹⁷ Összességében alapvető problémaként jelentkezett, hogy a kereslet és a kínálat közötti egyensúly megszűnt. Ennek következtében nagy áresésekre került sor az ipari termékek és a mezőgazdasági termékek világpiaci árszínvonalában.

A válság hatásait a gazdaságilag fejlett országok helyzetével szemléltetem. Az ipari termelés volumene az USA-ban 1929-hez képest 1932-re 42 százalékkal csökkent, a visszaesés mélypontján Németországban 40 százalékos, Franciaországban 30 százalékos, Angliában ugyanakkor 16 százalékos volt a csökkenés. A válság mélypontja, a legalapvetőbb cikkek, mint a szén-, nyersvas-, acéltermelés 31, 65 és 61 százalékos világpiaci csökkenésében mutatkozott meg. Az 1930-as években ezzel párhuzamosan a fogyasztási cikkek gyártó iparok 10 százalékkal, a termelési eszközök gyártók pedig 40 százalékkal estek vissza. A nyugat-európai országokban ezzel egyidejűleg jelentkezett a növekvő munkanélküliség. Angliában a munkanélküliek aránya 22 százalékos, Németországban 40 százalékos volt. A tőkés világban 1933. márciusában 30 millióra emelkedett a munkanélküliek száma, ami azt jelentette, hogy a családokkal együtt nézve 100 millió embernek nem volt állása.

Az ipari túltermelés kedvezőtlen hatásai negatív hatást gyakoroltak a fellevevőpiacokra és áterjedtek a gazdaság valamennyi területére, így a mezőgazdaság termelésére is. A 30-as évek elején nagy árzuhanások jelentkeztek a tőzsdépiacokon. A mezőgazdasági termékek kedvezőtlen áralakulását is jól mutatja, hogy az 1930-as évek elején a búza világpiaci ára a liverpooli tőzsdén 50 százalékkal csökkent. A gabonaárak 1934-re is csak a válság előtti szint egyharmadát érték el, a húspiaci árak pedig a válság előtti árak 40 százalékát. Megállapítható,

⁹⁷Domonkos Endre (2016): Közép- és Kelet- Európa gazdaság története a két világháború között, félperiféria és a világgazdasági folyamatoktól való elzárkózás. Budapest, Aposztróf Kiadó, p. 241.

hogy a mezőgazdasági termékek árcsökkenése – amely az értékesítési válságra utaló jelenség volt – nem csak átmenetileg jelentkezett. 1931-1937 között az agrártermékek árai mindvégig a válság előtti szint 37-57 százaléka között mozogtak.⁹⁸

Közép- és Kelet- Európa államai esetében az 1929-ben bekövetkezett hanyatlás ugyanúgy az ipari termelés visszaesését és az árrendszer felborulását vonta maga után. A válság rövid időn belül áterjedt a hitel- és valutaügyekre és az államfinanszírozás területére is. Mivel az 1920-as évek közepétől a kelet- európai kisországok gazdasági konjunktúrájának kibontakozásában jelentős szerepet játszottak a rövid lejáratú hitelek, ezért az 1931-ben a német és osztrák pénzügyi- és hitelrendszer összeomlása, súlyos következménnyel járt a térség valamennyi országára nézve. Az alábbi táblázat szemléletesen mutatja be a pénzügyi helyzet alakulását Közép- és Kelet- Európa országaiban

XIII. Közép- és Kelet- Európa országainak pénzügyi helyzete 1931-ben

Megnevezés	Magyarország	Ausztria	Csehszlovákia	Jugoszlávia	Románia
Belföldi államadósság millió dollár	28	42	965	88	111
Összes külföldi adósság millió dollár	733	508	396	635	1023
Évi kamatszolgálat millió dollár	50	45	21	25	40
Egy főre eső külföldi adósság dollárban	64	60	23	47	57
Egy főre eső nemzeti jövedelem dollárban	115	190	181	89	81

Forrás: Berend T. Iván-Ránki György (1976): Közép-Kelet-Európa gazdasági fejlődése a 19-20. században. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, p. 366.

⁹⁸ Berend. T Iván - Ránki György (1976): Közép-Kelet-Európa Gazdasági fejlődése a 19-20. században. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, p. 341-342.

A válság pénzügyekre gyakorolt hatásai, – köztük a bankok fizetés-képtelensége – miatt számos esetben fenyegetett államcsőd lehetősége, ami elkerülhetlenné tette az állam radikális beavatkozását a gazdasági folyamatokba. A válság megnyilvánult a térség agrárexportőr országait sújtó világpiaci értékesítési lehetőségek megszűnésében és a mezőgazdasági termékek áresésében is.⁹⁹ Tehát a térséget sújtó világpiaci válság legjellegzetesebb vonásai a világpiaci agrárárak összezsugorodása és a hitelkapcsolatok és a tőkeexport folyamatos, de egyidejűleg bekövetkező megszűnése voltak. Az agrárválság az ipari válságtól eltérően nem eredményezte a termelés csökkenését, mégis az árszínvonalban a növekvő különbségek tovább súlyosbították a mezőgazdaság válságát.¹⁰⁰

Az iparcikkek és a mezőgazdasági termékek árváltozásait jelző mutatót a szakirodalom agrárrollónak nevezi. 1933-ban az agrárindex az ipari index százalékában Csehszlovákiában 93,4 százalékot, Ausztriában 82,6 százalékot mutatott.¹⁰¹ A mezőgazdaságban a nagybirtokok és a parasztgazdaságok kiadásai csökkentésével igyekeztek ellensúlyozni a válság okozta jövedelemkiesést. Közép- és Kelet- Európa országaiban 1930-as évek elejétől, a válság mezőgazdaságban jelentkező hatásainak következtében, leállt az agrárszektor gépesítése és a talajjavító intézkedések nagyrészevel is felhagytak. A térség gazdaságilag legfejlettebb országa, Csehszlovákia sem tudta tovább fenntartani a beruházások szintjét. 1929 és 1933 között a mezőgazdasági gépek és felszerelések vásárlására fordított összegek 50 százalékkal csökkentek.¹⁰² A korábbi konjunktúra helyzet nem csak megszűnt, hanem a fejlődés tekintetében a visszajára is fordult.

A kormányok a mezőgazdaság súlyos helyzetének kezelése érdekében törekedtek az adósságállomány törlesztésének átmeneti felfüggesztésére, továbbá a parasztgazdaságok tönkremenetelének megakadályozására is megelőző intézkedéseket hoztak. Ilyen intézkedés volt Csehszlovákiában az import visszaszorítása és a hazai termelők védelme. A búza és liszt vámtételeit megháromszorozták és korlátozták a behozható áruk mennyiségét. Az állam felhatalmazást adott a szövetkezetek irányító szervének – a Centrokooperatívnek – monopol jellegű árszabályozási tevékenység folytatására. A szövetkezetek az árszínvonal magasán tartása érdekében végül 300 millió csehszlovák korona veszteség vállalásával, ugyanakkor

⁹⁹ Domonkos Endre (2016): Közép- és Kelet- Európa gazdaság története a két világháború között, félperiféria és a világgazdasági folyamatoktól való elzárkózás. Budapest, Aposztróf Kiadó, 2016, p. 242-243.

¹⁰⁰ Berend. T Iván - Ránki György (1976): Közép-Kelet-Európa Gazdasági fejlődése a 19-20. században. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, p. 343.

¹⁰¹ Domonkos Endre (2016): Közép- és Kelet- Európa gazdaság története a két világháború között, félperiféria és a világgazdasági folyamatoktól való elzárkózás. Budapest, Aposztróf Kiadó, p. 245.

¹⁰² Berend. T Iván - Ránki György (1976): Közép-Kelet-Európa Gazdasági fejlődése a 19-20. században. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, p. 351.

sikeresen jártak el. Ennek következtében a búza termelése annyira megnövekedett Csehszlovákiában, hogy egy részét még exportálni is tudta.¹⁰³ A gazdasági válság kezdetén a parasztgazdaságokban kialakult bevételvesztéseket a termelés és az export mennyiségének növelésével igyekeztek államilag ellensúlyozni.

A válság kitörését követően Ausztriában is átfogó intézkedéseket hoztak az agrárszektor védelmére, amelyek a gabonafélék felvásárlási árát és mennyiségét szabályozták. Az agrártermékek előre megállapított mennyiségen és áron történő felvásárlását az osztrák agrárszövetkezetek végezték. Az állam a közvetett intézkedéseket a megművelhető földterület után fizetendő prémiummal és a vetőmag árának csökkentésével tovább támogatta, valamint az exportszubszenció eszközét is alkalmazta. A rendelkezések célja az agrárcikkek számára megfelelő piacvédelem biztosítása és a világpiaci árakhoz képest a hazai agrárpiaci termékek árának magas szinten tartása volt.¹⁰⁴

1930-at követően a külpiacok megszűnésével az export mennyisége azonban jelentősen visszaesett. A világpiaci árak zuhanását és a külföldi értékesítési piacok megszűnését, Csehszlovákiában a belső piac összeomlása követte. Ennek jelei már 1928 utolsó hónapjaiban jelentkeztek a belső piacokon történő agrárcsökkenésben. 1928 és 1933 között Csehszlovákiában – a térség agrárexportőr országaihoz hasonlóan – az agrárcikkek nagykereskedelmi ára 50 százalékkal csökkent – lásd búza árindexe táblázat – és az állati termékek árai is egyharmadával estek vissza.¹⁰⁵

Összességében a világgazdasági válság által sújtott országokban 1929-től a kormányok – a keynesi gazdaságpolitika koncepcióra alapozva, amely az állami beavatkozás szükségét emelte ki – mind gyakrabban avatkoztak be a gazdasági folyamatokba. Az állami beavatkozások első intézkedéseire az agrárszektorban került sor. A közép- és kelet-európai országok kormányai számára a legfontosabb cél a mezőgazdasági termékek világpiaci áresés miatt előállt kedvezőtlen helyzet kezelése és a parasztgazdaságok tönkremenetelének megakadályozása volt.¹⁰⁶ A térség országait a meghozott mezőgazdasági intézkedések terén két csoportra lehet osztani. Ausztria és Csehszlovákia az importkorlátozás eszközeit alkalmazták, addig a térség többi országa a külpiacra szánt áruk versenyképességét igyekezett megnövelni.¹⁰⁷

¹⁰³ Palotás Emil (2003): Kelet-Európa története a 20. század első felében. Budapest, Osiris Kiadó, p. 246.

¹⁰⁴ Domonkos Endre (2016): Közép- és Kelet-Európa gazdaság története a két világháború között, félperiféria és a világgazdasági folyamatoktól való elzárkózás. Budapest, Aposztróf Kiadó, p. 274.

¹⁰⁵ Domonkos Endre (2016): Közép- és Kelet-Európa gazdaság története a két világháború között, félperiféria és a világgazdasági folyamatoktól való elzárkózás. Budapest, Aposztróf Kiadó, p. 242-243.

¹⁰⁶ Palotás Emil (2003): Kelet-Európa története a 20. század első felében. Budapest, Osiris Kiadó, p. 246.

¹⁰⁷ Domonkos Endre (2016): Közép- és Kelet-Európa gazdaság története a két világháború között, félperiféria és a világgazdasági folyamatoktól való elzárkózás. Budapest, Aposztróf Kiadó, p. 274.

XIV. A Búza árindexe

Év	Index (1913=100)
1899	75
1913	100
1920	250
1923	130
1925	170
1931	60
1938	130

Forrás: Berend T. Iván-Ránki György (1976): Közép-Kelet-Európa gazdasági fejlődése a 19-20. században. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, p. 403.

A Közép- és Kelet- Európát sújtó világválság hatásainak 1929-1933 közötti időszakából megállapítható, hogy a válság azokat az országokat érintette legsúlyosabban, ahol az ipari kapacitások fejlettebbek voltak és nemzetgazdaságuk külföldi exportpiacokkal kapcsolódott össze, ennek okán Csehszlovákia és Ausztria is közéjük tartozott.

Csehszlovákiában a gazdasági recesszió elhúzódott, amely oka, hogy nemzeti termékeinek 30 százalékát export útján értékesítette, amelyeket közép- és kelet- európai országok vettek át. Ugyanakkor a gazdasági válság hatására kereskedelmi partnerei a hazai piacok védelmére protekcionista intézkedéseket vezettek be és autarkióra törekedtek, amely a szláv állam számára a felvevőpiacainak elvesztésével volt egyenlő.¹⁰⁸ Csehszlovákiában a nehézipar általános hanyatlását, a beruházások szüneteltetését fokozta az exportra termelő ágazatok fogyasztási válsága is. Összességében a csehszlovák ipar termelésének mélypontján a termelés volumene 35 százalékkal maradt el az 1929-es évhez képest. Az ipari termelés visszaesésében, a kokszyártásban 60 százalékos, a széntermelésben egyharmadnyi, a nyersvas- és acéltermelésben 60-65 százalékos csökkenést regisztráltak. A csehszlovák autógyártás termelése 1929-ben 18 ezer darab volt, de két évvel később már csak 2 ezer darab autót gyártottak. A textiliparban 40 százalékos, az üvegyiparban 70 százalékos termelési visszaesés volt. A körülményeket nehezítette a rendkívül magas munkanélküliség. 1928-ban 38600 főhöz képest 1933-ra 738000 főre emelkedett a munkanélküliek száma, amely még a válság után is a gazdasági kibontakozás hátráltatója maradt.¹⁰⁹

¹⁰⁸ Domonkos Endre (2016): Közép- és Kelet- Európa gazdaság története a két világháború között, félperiféria és a világgazdasági folyamatoktól való elzárkózás. Budapest, Aposztróf Kiadó, p. 254.

¹⁰⁹ Palotás Emil (2003): Kelet-Európa története a 20. század első felében. Budapest, Osiris Kiadó, p. 247.

Az osztrák ipar termelése 1929-1933 között 37,8 százalékkal esett vissza a válság előtti időszakhoz képest. A legnagyobb visszaesés a nehézipar, és a gépipart érintő ágazatokban történt. Az Osztrák Köztársaság vasérc-termelése 19,3 millió mázsáról 3,1 millió mázsára csökkent, a nyersvas-termelés 437 ezer tonnáról 87 ezer tonnára esett vissza. Az acéltermelés az 1929-es szint egyharmadát tette ki, és a válság éveiben az öntöttvas-gyártás gyakorlatilag megszűnt. A nehézipar helyzete mellett súlyos válságba került a könnyűipar is. Az osztrák könnyűipar ágai nagyrészt külső piacokon értékesítették termékeiket, ezért a válság éveiben az autark gazdaságpolitikára berendezkedett import országok protekcionista elzárkózásának következtében, Ausztria elveszítette fellevevőpiacának egy jelentős részét. A pamutfonaltermelés 23 millió tonnáról 17 millió tonnára esett vissza, a papírtermelés 229 ezer tonnáról, 201 ezer tonnára csökkent. A termelési javakat gyártó iparágak forgalma 40 százalékkal, a fogyasztási iparcikkek forgalma pedig 20-25 százalékkal csökkent. A külkereskedelem fontos szerepét tekintve az Osztrák Köztársaságban, az ipar termelése az 1929. évi szinthez képest 1930-ra 9, 1931-re 31, 1932-re pedig 40 százalékkal csökkent. A válság előtti ipari munkanélküliség 192 ezer fő volt. 1933-ra a munkanélküliek száma 406 ezerre emelkedett, amely a munkavállalók közel 25 százalékát tette ki.¹¹⁰

5.1. A pénzügyi és hitelrendszer összeomlásának hatásai a gazdasági válság következtében

1929-1930 folyamán az egyre súlyosabb mértékeket öltő mezőgazdasági és ipari válság hatásai ellenére a nemzetközi pénzügyi- és hitelkapcsolatok továbbra is működtek, ugyanis a főbb hitelezők rövid- vagy középlejártatú hitelekkel igyekeztek fenntartani az adós országok fizető- és termelőképességét. A válság súlyosbodásával párhuzamosan az adós országok fizetőképesége egyre inkább kérdésessé vált, mivel a globális recesszió elmélyülésével a hitelező országok óvatosabb hitelpolitikát folytattak, melynek következtében nem nyújtottak több hitelt a közép- és kelet-európai országoknak. Ezt mutatja, hogy Anglia és az USA tőkeexportja az 1929. évi 1356 millió dollárról 1932-re 30 millió dollárra csökkent.¹¹¹

Csehszlovákia kivételével a többi közép- és kelet-európai ország gazdaságának finanszírozásához, az államháztartás és a fizetési mérleg egyensúlyához nélkülözhetetlen volt

¹¹⁰ Berend. T. Iván - Ránki György (1976): Közép-Kelet-Európa Gazdasági fejlődése a 19-20. században. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, p. 361.

¹¹¹ Domonkos Endre (2016): Közép- és Kelet-Európa gazdaság története a két világháború között, félperiféria és a világgazdasági folyamatoktól való elzárkózás. Budapest, Aposztróf Kiadó, p. 264.

a külföldi tőkeimport, ezért az elmaradt hitelnyújtás súlyos helyzetbe hozta az adós országokat, köztük Ausztriát is. Megjegyzendő, hogy a kieső hitelek következtében felhalmozódott tartozásállomány törlesztésének és a jóvátételi összeg éves szinten történő visszafizetésének Németország nem tudott eleget tenni, így a német nagybankok a fizetéseképtelenség szélére kerültek.¹¹² A német bankrendszer kitettsége összefüggésben állt a pénzügyi- és hitelválság kiszélesedésével a közép- és kelet-európai régióra.

A bankrendszer válsága először Ausztriát érte el 1931. május 14-én, amikor a bécsi székhelyű Creditanstalt fizetéseképtelenséget jelentett be. Az intézmény meghatározó befolyással rendelkezett és érdekeltségei az osztrák határon túlra nyúltak. A Creditanstalt és csoportjának összeomlása Közép- és Kelet-Európa egész bankrendszerét kedvezőtlenül érintette. Megjegyzendő, hogy Nyugat-Európa kész volt a súlyos likviditási gondokkal küszködő osztrák bank megsegítésére, azonban politikai okokból, – mert Ausztria 1931 tavaszán közös német vámunió megalakításának tervét jelentette be – a segítségnyújtás brit és francia részről elmaradt. Először az Osztrák Nemzeti Bank, váltóleszámítással avatkozott be a Creditanstalt megsegítésére, ugyanakkor a kifizetések egyre inkább igénybe vették a bank deviza- és aranytartalékait. A 930 millió schilling értékű deviza és aranykészlet 1932 nyaráig 114 millióra csökkent. Végül a hitelrendszer összeomlásának elkerülése érdekében az osztrák kormány és a Jegybank átvette a bankot és annak kötelezettségeit. Az állami beavatkozás mértéke 1 milliárd schilling volt, amely az 1931. évi bruttó nemzeti termék 10 százalékával volt egyenlő. Az intézkedés ellenére az egész osztrák bank- és hitelrendszert továbbra is az összeomlás fenyegette.¹¹³ Ausztria 1931-ben összesen 1 milliárd schilling értékű, többségében rövid lejáratú hitelt fizetett vissza, melynek következtében a nemzeti valuta aranyfedezete 84 százalékról 25 százalékra esett vissza.¹¹⁴

Csehszlovákia esetében a pénzügyi válság nem vezetett a bank- és hitelrendszer fizetéseképtelenségéhez és összeomlásához, mert a szláv állam kivételt képezett az adós államok között, ugyanis nem halmozott fel adósságot az első világháború után. Ugyanakkor a kihelyezések befagyasztása, amelyek összege elérte a 60 millió dollárt, és a passzívvá váló külkereskedelmi mérleg súlyos veszteségeket jelentett az ország számára. Az államháztartás védelme érdekében meghozott intézkedések megmaradtak hagyományos keretek között. Az

¹¹² Berend. T Iván - Ránki György (1976): Közép-Kelet-Európa Gazdasági fejlődése a 19-20. században. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, p. 364.

¹¹³ Domonkos Endre (2016): Közép- és Kelet-Európa gazdaság története a két világháború között, félperiféria és a világgazdasági folyamatoktól való elzárkózás. Budapest, Aposztróf Kiadó, p. 266.

¹¹⁴ Berend. T Iván - Ránki György (1976): Közép-Kelet-Európa Gazdasági fejlődése a 19-20. században. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, p. 366.

intézkedések az államháztartás kiadásának csökkentése, az adó és vámbevételek növelése mellett az ipar exporttámogatás és agrárvédelem, valamint a mezőgazdasági termelés ösztönzése érdekében történtek.¹¹⁵

6. A VÁLSÁG UTÓHATÁSAI

Az 1930-as években a súlyos munkanélküliség mellett a belső piac nem nőtt, és az export volumene – különösen a Duna-völgyi országokban – tovább csökkent. Ugyanakkor az osztrák gazdaság szerkezeti problémái ellenére a kibontakozó gazdasági konjunktúra a bányászat, a kohászat és a nehézipar további ágazatai számára keresletet teremtett, így a világválság évei után, a nehézipar termelése 1937-ben megközelítette az 1929-es szintet. Az ipar összes termelése viszont még mindig 21 százalékkal maradt el a válság előtti szinttől.¹¹⁶

XV. Ipari termelés indexe Ausztriában

Év	Index
1913	100
1920	50
1924	75
1929	98
1932	61
1937	77

Forrás: Berend. T Iván- Ránki György (1976): Közép-Kelet-Európa Gazdasági fejlődése a 19-20. században. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, p. 461.

1937-ben a vas- 389 ezer tonnát, az acéltermelés mértéke pedig 650 ezer tonnát tett ki, amely az 1913-as szint kétharmadát, ugyanakkor az 1929-es szint háromnegyedét jelentette. A cementtermelés 57 százalékot, a gépipari termelés pedig 36 százalékot ért el, amely az 1913-as szinthez viszonyított 1929-es 69 százalékos növekedéshez képest csökkenést jelentett. Ugyanakkor a papíripar és az élelmiszeripar termelései – a magyar verseny kiszorításának következtében – gyors ütemű, 123 százalékos, illetve 253 százalékos növekedést értek el. A cukortermelés 253 százalékos és a szeszipar 159 százalékos növekedéséhez képest a söripar,

¹¹⁵ Berend. T Iván - Ránki György (1976): Közép-Kelet-Európa Gazdasági fejlődése a 19-20. században. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, p. 367-368.

¹¹⁶ Berend. T Iván - Ránki György (1976): Közép-Kelet-Európa Gazdasági fejlődése a 19-20. században. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, p. 461.

ahol a hazai termelés korábban dominált, a munkanélküliség és a fogyasztás csökkenésének következtében 31 százalékkal esett vissza. Egyes számítások szerint 1937-ben a fogyasztási cikkek tényleges fogyasztása 30 százalékkal volt alacsonyabb, mint a válság előtt. A válság utáni helyzetben az értékesítési problémákkal küzdő gépipar számos vállalata megszűnt. Erőteljes centralizációs és fúziós folyamatokra került sor és főleg azok a vállalatok maradtak fent, amelyek áttértek a személy- és teherautó, valamint a motorkerékpár gyártására. Az elektrotechnikai ipar háromszor annyi termék előállítására volt képes, mint amennyit a belső piac fogyasztási igénye megkívánt volna, emellett mindvégig csak félkapacitással dolgozott.¹¹⁷ Az osztrák széntermelés valamelyest emelkedett, ugyanakkor az ország szükségleteit továbbra sem tudta kielégíteni. Az összes energiatermelés tekintetében csekély növekedés figyelhető meg. A 30-as években a vízi energia 1750 millió Kw/ó-ról 2550 millió Kw/ó-ra, azaz közel 10 százalékkal nőtt. Amíg 1921-ben a szén szerepe az energiaellátásban 73 százalékot tett ki, addig 1938-ra már csak 55 százalékot.¹¹⁸

Lényeges fordulatot hozott 1938. március 12-én az Anschluss, vagyis Ausztria német megszállása és a Harmadik Birodalomba való beolvasztása. A kihasználatlan osztrák ipari kapacitásokat a német hadigazdaság szolgálatába állították és a nemzetiszocialista megszállás alatt bővítették is azokat. Felépítették a linzi nitrogénüzemet, a lenzingi cellulózgyárat és a ranshofeni alumíniumkohót. A német megszállás ideje alatt az osztrák ipari szerkezet alapvető átalakítása ment végbe. A termelés fókuszába a fogyasztási javak helyett a nyersanyagot és beruházási javakat előállító iparágak kerültek. Nyugat-Ausztriában új ipari körzetek létesültek, amelyek az iparban lezajlott strukturális változások következtében hatékonyabban termelő nagyüzemek voltak. Az energiatermelés tekintetében is változások következtek be. 1938-ban megkezdődött az Alpesi és Duna melletti nagy teljesítményű vízi erőművek építése, valamint az osztrák kőolaj-kitermelés, amely sikeres fúrési kísérleteket követően 1938 után vette kezdetét. Ugyanakkor pénzügyi nehézségek következtében a kőolaj-kitermelés csak lassú növekedést mutatott.¹¹⁹

A válság utáni években Csehszlovákiában is tovább erősödött az állami szerepvállalás a gazdasági folyamatokban. A mezőgazdaság és a hazai termelők védelme kapott hangsúlyt a szláv államban. Az 1933. június 10-én hatályba lépett törvény értelmében az agrártermékekre

¹¹⁷ Domonkos Endre (2016): Közép- és Kelet- Európa gazdaság története a két világháború között, félperiféria és a világgazdasági folyamatoktól való elzárkózás. Budapest, Aposztróf Kiadó, p. 191.

¹¹⁸ Berend. T Iván - Ránki György (1976): Közép-Kelet-Európa Gazdasági fejlődése a 19-20. században. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, p. 462.

¹¹⁹ Bachinger, Karl (1987): Österreich vom 1918 bis zur Gegenwart. In: Wolfram, F., Jan A . V. H., Hermann K., Ilija M., Friedrich V.: Handbuch der Europäischen Wirtschafts- und Sozialgeschichte. Stuttgart, Band 6, Klett-Cotta, p. 542-545.

kivetett vámokat a háromszorosára növelték és emellett a csehszlovák kormány a behozott áruk mennyiségét is korlátozta. A Centrokooperatív működésének következtében több mezőgazdasági termék ára köztük a búza 10 százalékos a rozs 72 százalékos és a zab 79 százalékos növekedése ment végbe. A társaság forgalma 1934-1935. évi 7 milliárd koronáról, 1936-1937-re 11 milliárd koronára növekedett. Állami szinten mezőgazdasági tanácsot állítottak fel, amely feladata a mezőgazdaság helyzetének figyelemmel kísérése és helyzetének javítására irányuló állami intézkedések kidolgozása volt.¹²⁰ A csehszlovák ipar tekintetében is növekvő állami szerepvállalás figyelhető meg. A kormány számos iparágban az új üzemek alapítását engedélyhez kötötte és korlátozta a válság idején tönkrement gyárakban a termelés újraindítását. Az 1935 és 1937 közötti gazdasági fellendülésben meghatározó szerepet játszott a fegyvergyártás, amelyet a csehszlovák kormány állami megrendelésekkel és a vasúti infrastruktúrába, valamint a hadiiparba történő befektetésekkel ösztönzött. Az egyik ilyen fegyvergyártó komplexum a plenzi székhelyű Skoda Művek volt.¹²¹

Összességében elmondható, hogy az állami szerepvállalás a régió valamennyi országában a világválságot követő években is fennmaradt. A legtöbb közép- és kelet-európai ország gazdasági és pénzügyi rendszerének összeomlását csak radikális intézkedésekkel tudta megelőzni. Az intézkedések többsége az iparcikk behozatal korlátozására, valamint a hazai piacok védelme mellett az exporttevékenység ösztönzésére irányult. A pénzügyi téren elfogadott rendelkezések, mint a kötött devizagazdálkodás, valutaellenőrzés vagy a transzfermoratórium, mind a külkereskedelmi és fizetési mérleg, valamint az államháztartás egyensúlyának megteremtését szolgálták. Megjegyzendő, hogy a térség országaiban az államok egyre erősödő gazdasági beavatkozása autark gazdaságpolitikával párosult, melynek következtében az 1930-as évek végére Közép- és Kelet-Európa teljes elzárkózása figyelhető meg a világgazdasági és világpiaci folyamatoktól.¹²²

¹²⁰ Domonkos Endre (2016): Közép- és Kelet-Európa gazdaság története a két világháború között, félperiféria és a világgazdasági folyamatoktól való elzárkózás. Budapest, Aposztróf Kiadó, p. 275.

¹²¹ Domonkos Endre (2016): Közép- és Kelet-Európa gazdaság története a két világháború között, félperiféria és a világgazdasági folyamatoktól való elzárkózás. Budapest, Aposztróf Kiadó, p. 289.

¹²² Domonkos Endre (2016): Közép- és Kelet-Európa gazdaság története a két világháború között, félperiféria és a világgazdasági folyamatoktól való elzárkózás. Budapest, Aposztróf Kiadó, p. 300.

7. KONKLÚZIÓ

Ausztria és Csehszlovákia gazdasági fejlődésének történeti vizsgálatokor célnak tekintetem az első világháborút lezáró békeszerződések, a gazdasági konszolidáció és a világgazdasági válság hatásainak bemutatását, illetve a két ország ipari és mezőgazdasági fejlődésében fontos szerepet játszó más történelmi tényezők vizsgálatát. A dolgozat összehasonlító jellegű, mert az osztrák és a csehszlovák gazdaságfejlődésre hatást gyakorló valamennyi történelmi eseményt, és azok következményeit a két ország gazdasági szerkezetében lezajló változások bemutatásával végeztem. Ugyanakkor Európa térségének a korszakból adódó összetettsége miatt – az összehasonlítás tárgyát képező országok hasonlóságai és különbözőségei kiemeléséhez – a közép- és kelet-európai, valamint a nyugat-európai régióban lezajló történelmi hatások szemléltetését is szükségesnek tartottam. Véleményem szerint, így a dolgozat átfogóbb képet adhat a téma megértéséhez. A kutatásom során megállapítottam, hogy szoros összefüggés állt fent Közép- és Kelet-Európa félperifériás fejlődése és gazdasági elzárkózása, valamint a háborút lezáró békeszerződések következtében politikai érdekek szerint meghúzott új államhatárok között. A szakirodalmi források feldolgozása során azt állapítottam meg, hogy az összefüggés mögött politikai érdek állt, azonban a dolgozat terjedelmi korlátait figyelembe véve a politikai érdekek elemzésével nem foglalkoztam. Véleményem szerint a párizsi békeszerződés feltételei, a szövetséges hatalmak – leginkább az USA – háború után kibontakozó túltermelése, és az export-tevékenység törekvései az Európai piac felé olyan helyzetet teremtett az elzárkózásra és önellátásra törekvő kisországokban, amelyek bizalmatlanságuk következtében nem törekedtek az egymással való gazdasági- külkapcsolatok kialakítására. A vizsgált korszakban nagy szerepe volt a külföldi hiteleknek, melyek szoros összefüggésben voltak a legtöbb adós ország államháztartásával. Ez a szoros kapcsolat oda vezetett, hogy az országok gazdasági alkalmazkodó képességük tekintetében rugalmatlanná váltak a világválság hatásainak kezelésére, különösen a pénzügyi és hitelválság tekintetében. A világválság paradox eredményének tekintem, hogy a korábbi adósságállomány nagyrészt megsemmisült és mentesítette az adós országokat a fennmaradt jóvátételi tartozások további törlesztésétől. Ugyanakkor az első világháborút követő közel két évtizedben lezajló események, mint a területi változások, autark és nacionalista ideológia elterjedése, valamint a hitelektől való függés egy újabb világméretű konfliktus alapjainak részét képezték.

Ausztria és Csehszlovákia között jelentős gazdaságfejlődési különbség állapítható meg, figyelembe véve az első világháborút lezáró békeszerződések következményeit. Az első világháború után az Ausztriára vonatkozó saint-germaini békeszerződésben kiszabott kötelezettségek, és az utódállamként létrejött Csehszlovákia kedvező területi adottságai már alapvetően különböző helyzetet teremtettek a két ország gazdaság-fejlődésének alakulásához. Ugyanakkor a két állam ipari kapacitásaiban és gazdasági szerkezetük tekintetében hasonlóságot állapítottam meg.

Csehszlovákia háborút követő kezdeti időszakáról megállapítható, hogy Ausztriától eltérő módon reagált a térséget sújtó gazdasági kihívásokra. A gazdasági konszolidáció tekintetében Csehszlovákia önerőre hagyatkozva hajtotta végre pénzügyi stabilizációját és hozta létre saját értékálló nemzeti valutáját, a csehszlovák koronát. A háború után a térségben egységesen jelentkező infláció hatásaként egy mérsékelt gazdasági konjunktúra is megfigyelhető volt, amely az 1920-as évek közepéig tartott. Ez hozzásegítette a szláv államot ipari termelésének gyorsabb ütemű rendeződéséhez, és a háborút megelőző év termelési szintjének eléréséhez. A szláv állam gazdaságfejlődésének üteme meghaladta a szomszédos országokét, amely az ország tőkefelhalmozásának magasabb szintjére is utal, így jóval kevesebb tőkeimportra szorult. Az inflációs konjunktúra Ausztria esetében tehermentesítette az ország államháztartását, abból a szempontból, hogy az ország háború utáni adósság állományát – a nemzeti valuta árfolyamgyengülésének következtében – felszámolta, ugyanakkor kedvezőtlenül érintette az állam megtakarításainak jelentős részét. Az 1920-1925 közötti konszolidációs időszak gazdasági-politikai kihívásokkal nehezítette meg Ausztria helyzetét. A genfi jegyzőkönyv az ország gazdasági stabilizálása érdekében Népszövetségi felügyelet alá helyezte az ország pénzügyeit, amely az időszak végére elősegítette az ország talpra állását és pozitívan hatott a külkereskedelem volumenére, valamint az osztrák fizetőeszköz, a schilling létrejöttének megalapozása volt.

A Monarchia 52 milliós közös piacának elvesztése Ausztria és Csehszlovákia kereskedelmét egy szűk belső piacra koncentrálna. A háborút követően pedig Közép- és Kelet- Európa országait a kereskedelmi kapcsolatokról való elzárkózás jellemezte. Szakirodalmi források alapján az elzárkózás politikai-nemzetiségi ellentétekre vezethető vissza. Megállapításom szerint tovább nehezítette a kereskedelmi kapcsolatok újbóli kialakulását az is, hogy az utódállamok önállóságra törekvő gazdaságpolitikát folytattak egymással szemben. A térség országaihoz hasonlóan, Ausztria és Csehszlovákia esetében is külkereskedelemre való

ráutaltság volt jellemző, ugyanakkor gazdasági-politikai érdekek miatt, nem a szomszédos országokkal folytatott, hanem inkább a tengerentúli és a nyugat-európai kereskedelmi kapcsolataik erősödtek meg. A piacvédő intézkedések időszakában, 1919-1924 között, a külkereskedelmi és gazdaságpolitikai intézkedéseket főleg import-export tilalmak jellemezték. Az 1920-as évek második felében az autark gazdasági berendezkedés következtében elterjedt az importpótló iparosítás, amely Ausztria és Csehszlovákia esetében abban mutatkozott meg, hogy mindkét állam nyersanyagtartalmi védelme érdekében a nyersanyagbehozatalt választotta a kivitelre szánt iparcikkek és féltermékek előállításához. A szláv államot diverzifikált exportszerkezet jellemezte és külkereskedelmi mérlege a két világháború között exporttöbbletet mutatott, Ausztriát komplementer jellegű külkereskedelem jellemezte, és az élelmiszer és nyersanyagbehozatal iparcikkokkal történő ellensúlyozására törekedett. A vizsgált országok a könnyűipar fejlesztésére, főleg a textilgyártásra helyezték a hangsúlyt, amely az importpótló iparosítás gyakorlati megvalósulását jelentette, ugyanakkor az országok önellátásra törekvését és belső piacának védelmét is segítette olyan módon, hogy a termékek hazai előállításának fontosságát célozta.

A két ország gazdaságfejlődésének vizsgálatakor nagy hangsúlyt helyeztem a gazdasági szerkezet ismertetésére és az ágazatok iparágankénti megoszlására. A szakirodalom alapján megállapítható, hogy Ausztria és Csehszlovákia a kelet-délkelet európai térség legfejlettebb ipari kapacitásaival rendelkezett, ugyanakkor ipari fejlettség és gépesítettség tekintetében messze elmaradt a nyugat-európai országok ipari kapacitásainak fejlettségétől. A Csehszlovák ipar szerkezete hagyományos jellegű volt, melynek jelentős ágai a textilipar, kohászat és bányászat voltak. Az osztrák ipari szerkezet is hagyományos jellegű volt, ugyanakkor a nehézipar fejlődését a nyersanyaghiány és a háború után megváltozott területi viszonyok korlátozták. A Csehszlovák Köztársaság szakszerű anyagi források felhasználásának következtében elérte, hogy mezőgazdasága technikai-technológiai színvonalának fejlettsége az 1930-as években elérje a nyugat-európai átlag alsó határát. Ugyanakkor Ausztria és Csehszlovákia mezőgazdaságában végbement technikai-technológiai fejlődés színvonala továbbra is elmaradt a tengerentúli és nyugat-európai országokétól. A két ország inkább a munkaerőfelesleg befektetésével igyekezett a termelés intenzifikálását elérni, mintsem gépesíteni a mezőgazdaságot.

1929-1933 között a világválság idején a térség országait egységesen érintette a világpiaci agrárárak összezsugorodása, a hitelkapcsolatok és a tőkekapcsolatok egyidejű megszűnése. Ennek oka az országok gazdaságának rossz alkalmazkodóképessége volt, amely a félperiférikus

gazdasági szerkezet és a kereskedelmi kapcsolatok háttérében álló önellátásra törekvő gazdaság-politikára vezethető vissza. A válság kibontakozását követően a két államban átfogó állami intézkedésekre került sor, a mezőgazdaság, a hazai piacok, és a pénzügyek védelme érdekében.

Csehszlovákiában az állami beavatkozás első lépése a hazai termelők védelmére irányult. Ausztria és Csehszlovákia importkorlátozó tevékenysége mérsékelten védte a hazai piacokat és képesek voltak fenntartani saját termékeik belföldi árszínvonalait. A szakirodalom szerint az ipari válság azokat az országokat érintette a legsúlyosabban, ahol az ipari kapacitások fejlettebbek voltak, ezért az ipari válság hatásai – a közép- és kelet-európai régióban – leginkább Ausztriát és Csehszlovákiát érintették. Mindkét ország esetében megállapítható, hogy 1929-1933 között az ipari termékek árszínvonalának csökkenése negatív hatással volt a két ország exportorientált nemzetgazdaságára.

1918-1938 közötti történelmi időszakot vizsgálva az állami szerepvállalás mértékének folyamatos kiszélesedését figyeltem meg. Ausztria esetében a szerepvállalás kezdetének az ország gazdasági és pénzügyi stabilizációjához szükséges Népszövetségi kölcsönt tekintem, melyet állami kezdeményezés tett lehetővé. A kereskedelmet tekintve pedig piacvédő gazdaságpolitikát folytatott, amelynek alapját képezte az állami import-export tilalmi jegyzék használata és az új vámrendszer kialakítása is. 1929-1933 között, a pénzügyi és hitelválság idején állami beavatkozással léptek közbe a Creditanstalt és csoportjai összeomlásának megakadályozására, melyet a bankcsoport felvásárlásával értek el. Csehszlovákia esetében hasonlóképpen az állami szerepvállalás erősödése mutatkozott meg. A csehszlovák parasztság jelentős része ugyanis államilag támogatott szövetkezeti formákba tömörült, melyek szoros kapcsolatban álltak a nemzeti kereskedelmi érdekek megvalósításával. Az 1920-as években a csehszlovák kormány a hazai piacot védő vámrendszert alakított ki, amelyet a hazai termékek árszínvonalának magasán tartása érdekében is alkalmaztak. 1933 után az állami beavatkozás az agrárvám emelésében és a behozott áruk mennyiségi korlátozására vonatkozó törvény formájában mutatkozott meg. A világválság utáni években tovább erősödött az állam szerepvállalása a gazdasági életben, Ausztria 1938. március 12-i anektálása és Csehszlovákia 1939. március 15-i feldarabolását követő nemzetiszocialista rezsim alatt is.

IRODALOMJEGYZÉK

- Az MTA BTK Történettudományi Intézet első világháborús honlapja, Letöltve: 2023.03.30.
[Az MTA BTK Történettudományi Intézet első világháborús honlapja - Térképek](#)
- Bachinger, Karl (1987): Österreich von 1918 bis zum Gegenwart. In: Wolfram, F., Jan A. V.H., Hermann K., Ilja M., Friedrich V.: Handbuch der Europäischen Wirtschafts- und Sozialgeschichte. Stuttgart, Band 6, Klett-Cotta
- Berend T. Iván-Ránki György (1976): Közép-Kelet-Európa gazdasági fejlődése a 19.-20. században. Budapest, Átdogozott és bővített 2. kiadás, Közgazdasági és Jogi könyvkiadó
- Bodzási Balázs: A gazdasági fejlődés, illetve a gazdasági válságok hatása a dologi hitelbiztosítékok hazai szabályozására. Letöltve: 2023.04.02.
http://real.mtak.hu/41836/1/Gazdasagi_fejlodes_es_dologi_hitelbiztositekok_u.pdf
- Domonkos Endre (2016): Közép- és Kelet- Európa gazdaság története a két világháború között, a félperiféria és a világgazdasági folyamatoktól való elzárkózás. Budapest, Aposztróf Kiadó
- Kaposi Zoltán (1998): A XX. század gazdaságtörténete I. (1918-1945). Budapest-Pécs, Dialóg Campus Kiadó
- Kecskés D. Gusztáv: Az MTA BTK Történettudományi Intézet első világháborús honlapja. Franciaország Kelet-Közép-Európa politikája az első világháború idején, 7. A paradigmaváltás negyedik szakasza, 1918. október–november, áttekintő összefoglalás. Letöltve: 2023.03.30. https://1914-1918.btk.mta.hu/elemzesek/171-franciaorszag-kelet-kozep-europa-politikaja-az-első-vilaghaboru-idejen-7-a-paradigmavaltas-negyedik-szakasza-1918-oktober-november-atekinto-osszefoglalas#_ftn2
- Krpec, Oldrich (2021): Czechoslovak tariffs in the 1920s – an example of historical specificity in economic policy (data attachment), Mendeley Data, V2, Letöltve: 2023.04.12
<https://data.mendeley.com/datasets/s346b3tsbf/2>
- Németh István - Fiziker Róbert (2011) (Szerk.): Ausztria a 20. században, Az életképtelen államtól a boldogok szigetéig. Budapest, L'Harmattan Kiadó.
- Ormos Mária – Majoros István (2003): Európa a nemzetközi küzdötéren, Felemelkedés és hanyatlás, 1814-1945. Budapest, Osiris Kiadó
- Palotás Emil (2003): Kelet-Európa története a 20. század első felében. Budapest, Osiris Kiadó.

- Rab Virág (2010): diagnózisok és terápiák. Javaslatok az európai gazdaság újjáélesztésére az első világháború után. Budapest, Gondolat Kiadó.
- Szávai Ferenc (2004), Az Osztrák-Magyar Monarchia felbomlásának következményei, Az államutódlás vitás kérdései. Pécs, Pro Pannonia kiadói Alapítvány.
- Teichova, Alice (1987): Die Tschechoslovakai 1918-1980, In: Wolfram, F., Jan A. V. H., Hermann K., Ilja M., Friedrich V.: Handbuch der Europäischen Wirtschafts- und Sozialgeschichte. Stuttgart, Band 6, Klett—Cotta.
- Teichova, Alice (1988): The Czechoslovak Economy 1918-1980, London and New York, Routledge.
- Zöllner, Erich (2000): Ausztria története. Budapest Osiris Kiadó.